ڕێوڕەسمی جەژن لە وراتی کۆیە ١٩٠٠ -٢٠٠٠

فازیل شەوڕۆ/ دوبلن

پوختە:

ئەم لێکۆڵینەوە، کە مێژوویی و ئەنترۆپۆلۆژیی و کەلتوورییە و سەدەیەک دەربارەی جەژن و ڕێوەڕەسمەکانی لە وراتی کۆیە، دەکاتە کەرەستە و بە ئەرشیفیان دەکات، بەسەر دوو بەش پۆلینکراوە.

بەشی یەکەم، ئەم ناونیشانانەی کردووەتە سەرەقەڵەمی خۆی: جەژن، زاراوە و چەمک؛ مێژووی جەژن؛ جەژن بۆ؟ جۆرەکانی جەژن: جەژنە ئایینەییەکان، نەتەوەییەکان، وەرزییەکان، کەسییەکان. دوا تەوەرەشی، قسەکردنە لەسەر جەژنە کوردییەکان بەگشتی ئەمەش جەژنەکانی زەردەشتی و ئێزیدی و یارسانییەکان دەگرێتەوە.

هەرچی بەشی دووەمە، تایبەتە بە جەژن لە وراتی کۆیە، ئەمەیش چەند ناونیشانێکی لە خۆگرتووە، وەک: دەربارەی مێژوو و کەلەپووری وراتی کۆیە، گوزەرێک بە ناو مانگی ڕەمەزاندا، جەژنی ڕەمەزان و قوربان پێش هاتنیان و لە ڕۆژانی جەژن و دوای جەژن؛ جەژنی نەورۆز، جەژنی کرێکاران، جەژنی (١٤)ی تەمووزی ١٩٥٨، جەژنی (١١)ی ئاداری ١٩٧٠، فەلەنتاین، بۆنە فەرمییەکان، جەژنی مەسیحییەکانی کۆیە، جەژنی جولەکەکانی کۆیە. دوایین برگەشی بریتییە لە پووختەی لێکۆڵێنەوەکە، ئەجا بە ڕیزبەندیی سەرچاوەکانیش، کە بە زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی و فارسین.

پەیڤێن سەرەکی: *جەژن، کۆیە، جەژنی شارنشینەکان، جەژنی گوندنشینەکان.*

پێناسەیەک:

ئیمڕۆ، (جەژن) بە بۆنە و بیرەوەری و پیرۆزی و تقووسەکانی، بووەتە زانستێک بەناوی (Heortology)، دەکرێ ناوبنێین (جەژنناسی)، کە بریتییە لە "خوێندنەوەی مێژوویی و واتایی، جەژن و فیستڤاڵەکانی وەرزیی ساڵانەی کڵێساکان، دواتریش ڕووبەری زانستەکە فراوانتر بوو، تا بووە توێژینەوە و خوێندەوەی هەر هەموو جەژن و فیستڤاڵەکانی مرۆڤ لە جیهاندا". (Merriam – Webster 2022).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەشی یەکەم:

جەژن، زاراوە و چەمک:

جەژن، وشەیەکی کۆنی کوردییە. (گێژنە، جێژنە، جەژنە)شی پێدەگوترێ، بە "ڕۆژی بەتاڵی و خۆشی" پێناسەکراوە.(هەنبانە بۆرینە ل. ٢١٩) واتا ڕۆژی خۆشی و شادی و ئاهەنگ.

لە ئەڤێستادا، بە "یەسنا" ناوی هاتووە 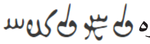 کە بە مانای زیکر و عیبادات و خوداپەرستی دێ. لە ڕۆژەکەیدا، زەردەشتییەکان بەیەکەوە کۆدەبوونەوە بە مەبەستی پشتوانیکردنی یەکتری و یەکبوون، لەپاڵ ئاهەنگگێڕان و خۆشیدا.(گبانجی١٣٤٩ف).

وشەی جەژن (یەسن)ە. لە ئەوێستاییدا "یەسنا /یەسن/ یەشن" بە دوو واتای جیاواز هاتووە، هەم بە واتای جەژن و هەم بە واتای نیایش (دوعا). لە هەورامی و بە تایبەت لە هەڵبەستە کۆنەکاندا وەک "یەسن/ یەسنە" هاتووە، (فەرهەنگی وشەنامە ٢٠١٠).

ڕەچەڵەکی وشەی (جەژن) دەگەڕێتەوە بۆ وشەی (Ezen) کە زمانی سۆمەرییە، هی چاخی بەردینی کۆنە پێش فێربوونی کشتوکاڵکردن. بەڵام بەزمانی ئەکیدی، پێگوتراوە(isinnu) وە (issinnu) (ئاشنوو)، هەر ئەو (Ezen)ە، پەڕیوەتە نێو زمانەکانی دیکەی سامی ..(Landsberger p. 9).

لەبەر ئەوەی کە هۆزەکانی کورد و هۆزەکانی سۆمەری هەردووکیان لە کوردستاندا ژیاون و پەیوەندییەکی زۆریان لەگەڵ یەکتر هەبووە، بەتایبەتیش لە دوای ئەوەی کە هەردووکیان کەوتنە بەر هێرشی دوژمنێکی هاوبەشەوە (ئاشوورییەکان)، کە ئەنجامەکەشی بە تووانەوە و ئاسیمیلاسیونی سۆمەرکان تەواو بوو، و ئەوانیش لە دواییدا بوون بە بەشێک لە باب و باپیرانی ئێمە. ئەم تێکەڵاوییە بووە هۆی ئەوەی کە ژمارەیەک وشەی کوردی بچیتە نێو زمانی سۆمەری و ژمارەیەکیش وشەی سۆمەری بکەوێتە زمانی کوردییەوە، ئێستاش ناوی سۆمەری لەسەر ژمارەیەکی زۆر لە کێو و گوند و تەنانەت شاریش (وەک دالاهۆ لە کرماشان) هەر ماوەتەوە.

ئەو بۆچوونەش هەیە: یەکێ لەم وشەگەلەش کە زیاتر بۆی دەچن کە لە کوردییەوە کەوتبێتە زمانی سۆمەرییەوە وشەی جەژن (یەسن)ە. (ETCSL Glossary) جا بۆیە هەربەپێی ئەم یاسایە جەژنیش لە ئەوێستایی و هەروەها لە هەورامیدا وەک "یەسنا /یەسن/ یەشن" لە دەقە جۆربەجۆرەکانی کۆندا هاتوون، بە دوو واتای جیاواز: یەکەم بە واتای جەژن و دووەم بە واتای نیایش و دوعا.

لە زمانی ئەوێستایی و هەروەها لە هەورامیدا هەندێ جاران دەنگی پیتی "ج" کە لە سەرەتای وشەکەدا دێت، دەگۆڕدرێت بۆ "ی" ،بۆ نموونە: یەم ـ جەم / یاگە ـ جێگە / یاوان ـ جەوان.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

مێژووی جەژن:

بۆ تــوێژنەوە لەسـەر بـابەتی وەک جەژن، بــۆ چاخەکــانی پــێش داهێنــانی نووسـین، نەخشـەکانی سـەر بەرد و ئەفسـانەکان، باشـترین و متمـانەترین سـەرچاوەی مێـژووین. جـا چونکی لە شارستانیەتیی ئەو سەردەمە دێرینانەدا، هیچ شتێک لە خودا پەرستی(بتپەرستی، سرووشتپەرستی، یەکتاپەرستی) مەزنتر نەبووە، جەژنەکانیان، یاد و پیرۆزیی و قوربانیکردن بووە، بۆ خوداکانی خۆیان. بۆ نموونە "خوداوەندی دایک (ئـازیس Isis)، (٢٥٠٠ پ. ز.)، کە پارێزەری سرووشت و جوانی بووە، ساڵانە جەژنی خۆی هەبووە".(Mother's Day.et al. 2021). "پێش (٣٠٠٠) ساڵ، فیرعەونەکان، کێکی جەژنیان درووستکردووە و بەشیوەتەوە". (طارق منصور ٢٠٢١). هەروەنەبێ، میسرییە دێرینەکان جەژنی ئاینیان هەبووبێ، شارستانییەکانی دیکەش، ئەو جۆرە جەژنانەیان زۆر هەبوو وەک، شارستانییەتی میزۆپۆتامیا، گریک و ڕۆمان، هیندییە دێرینەکان، ئەندیزییەکان، چینییەکان، ئارییەکان، مایەکان... تاد.

هاوتەریب، لەگەڵ جەژنە ئاینەکان، ئەو شارستانییە دێرەینانە، جەژنی بۆنەکانیش هەبووە: سەرکەوتنی لە جەنگدا، دانیشتن لەسەر تەختی پاشایەتی، کۆچکردنی گەورە پیاوان، لەدایکبوونی مەزنەکان، وەدستهێنانی دەستکەوت، ژنهێنان یان شووکردنی مەلیک و شاژنەکان... تاد. (مسیرة عبدالله) پسپۆڕی شوێنەوار لە قاهیرە، دەڵێ: "جەژنی (ئاوبت)، کە سروودەکانی لەسەر سێ پەرستگەدا هەڵکەندراوە:(کرنک، ئۆقسور، دێری دەریایی)، لە سەردەمی دەوڵەتی میسرییە دێرنەکاندا، ساڵانە ئاهەنگی تێدا گێردراوە، لە ساڵی (٢٠٢١)یش لە قاهیرە یادی ئەو جەژنە کرایەوە، کە مۆمیایە چارەسەرکراوەکانیان، لە ئەوروپاوە، هێناوە و گواسترانەوە بۆ مۆزەخانەی ئۆقسور، هەمان سروودی فیرعەونەکانیان گوتەوە. ئەو جەژنە تایبەت بوو بە گوستنەوەی مۆمیایەکان بۆ گلکۆیەکانیان"

ڕەنگبێ، جەژنەکانی تایبەت بە سرووشت و خەلق و وەرزەکان، لە مێژووی کۆندا، ژمارەیان پتر بێ لە چاو جەژنە ئاینیەکان. کە پیشەی کشتوکاڵ، جێگەی ڕاو شکاری گرتەوە، لە هەموو شارستانییەتەکان، چەندها ڕۆژ و مانگ و وەرزیان بۆ ئاهەنگێڕانی جەژنەکانی خیروبێر و بەرهەم و خەلە و خەرمان دیاری کرد.

زەردەشتییەکان، کە بۆ هەر ڕۆژێکی ساڵنامەکەیان، ناوێکیان دانابوو، چەندەها جەژنی تایبەت بە سرووشتیان هەیە، بۆ نموونە، "جەژنی خردگان، لە (٦)ی جۆزەردان، جەژنی ئاهورامەزدا و جەژنی ئاو بووە، چونکی هەموو بوونەوەر و دارو درەخت و زەوی پێویستی بە ئاوە، لەو ڕۆژەدا خەڵک دەچنە سەر زێ و ڕووبار و گۆل و گۆماوەکان خۆیان دەشۆن و زکر دەکەن و دەرەقسێن و سەما دەکەن و کانی و کارێزان چاکدەکەنەوە."(kojaro et al. 2021).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

دوای داهێنانی نووسین، سەرچاوەی باش دەربارەی جەژن و بۆنە نەتەوەییەکان و شارستانییە دێرینەکان کەوتنە بەردەست، شارستانیەتیی سۆمەرییەکان و ئەکەدییەکان، کە دواتر بوون بە بابلییەکان و ئاشوورییەکان، ئەوجا فارس و ڕۆمان و گریکەکان، چەندان جەژن و بۆنەیان هەبووە و بە نووسین و لە ڕێی ئەفسانە و داستانەکانیان بۆمان بەجێماون. بۆ زۆربەی ڕووداو و تقووس و بۆنە ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ژینگەیی ڕۆژی تایبەتیان هەبوو و کراون بە جەژن.

بەڵام، وەچەرخانە مێژووییەکەی جەژن، لەگەڵ هاتنی (٣) ئایینە ئاسمانییەکە بوو - ئایینی جوولەکە و مەسیحی و ئیسلام، کە دەیان بۆنە و جەژنیان لەگەڵ خۆیان هێنا و تاکو ئێستاش، زۆربەی ئەو ڕۆژانە زیندوون لە کەلتۆوڕ و مێژووی نەتەوەکاندا و ساڵانە یاد دەکرێنەوە.

گۆڕانکارییە مێژووییەکان، ڕۆژی سەرکەوتن و نسکۆ، لە لای هێندی نەتەوە، دواتر بوونە جەژن، وەکو جەژنی ئازادی و جەژنی سەرکەوتن و جەژنی سەربەخۆی و جەژنی سەربەستی... تاد. تا وایلێهات، جەژنە نەتەوەییەکان و نیشتیمانییەکان، بوونە خاوەن مەقام و ڕێوڕەسمی تایبەت، بە شێوەی زۆر بەرز و فراوان و پر هات و بات و مەسرەف، لە هێندی و لاتان، ئاهەنگیان تێدا دەگێڕدرێت.

بەم شێوەیە، جەژنەکان، هاوشان لە گەڵ ڕووداوەکانی مێژوو و گۆڕانکارییەکانی سەردەم و هاتنە پێشی هونەر و زانست و مەعریفەی نوێ، ئەوانیش هەم لە زیاد بوون و هەم لە ئەدا و تقووس و یادکردنەوەریاندا گۆڕانکارییان بەسەر داهاتووە، تا گەیشتنە ئەم سەردەمەی ئێستا و گۆڕانکارییەکان بە چاوی خۆمان دەبینین.

جەژن بۆ؟

مرۆڤ، لە پێناوە مانە و بەردەوامی ژیان، پەلی بۆ هەموو ئەو شتانە بردووە، کە سک و چاوی تێر دەکەن و خەونەکانی دەهێنەدیْ و غەریزە سرووشتییەکانی دادەمرکێننەوە. داهێنانی زمان و ژیانی نیو کۆمەڵگا، لێک تێگەیشتن و نزیکبوونەی ئەوانی زۆر هاسانتر کرد، جا دوای فێربوونی کشتوکاڵ و پاشانیش دۆزینەوەی ئاسن و کانزاکان و دروستکردنی ئامێرەکانی پێویست، سەرلەبەری ژیانیان گۆڕانکاری بەسەر داهات، بەڵام هەموو ئەودەستکەوتە باشانە، نەیانتوانی جیهانی ڕۆحی و دەروونی ئەو، ئارام و هێمن و ئاسوودە ڕاگرن. ئەو درکی بەوەش کردوە کە دۆزینەوەی دەرفەتێک بۆ پێکەوە دەربڕینی خۆشی و ناخۆشی، جۆرە سەقامگیرییەکی ڕۆحی پێدەبەخشیْ، جا چونکە لە زووەوە، لە پەرستگا و لەدەوری بت و خودا دەستکردەکانیاندا، کۆدەبوونە و قوربانیان بۆ دەکردن و ئاهەنگیان دەگێرا، لە فەلەکناسیی و شارەزایی مانگ و وەرزەکانیش، بای خۆیان کاراما بوون، دووبارە یادکردنەوەی تقووسێکی، یان ڕووداوێکی مێژووی، یان دەربازبوون لە نسکۆ و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

شکستییەکی گەورە، یان هاتنی وەرزی پڕ خێروبێر...، لە هەمان ڕۆژ و مانگ و وەرزی بووەتە نەریت و لە چوارچیوەی ئەوەی ئێمە ناوی لێدەنێین جەژن، بەڕیوەچوون.

بەڵگە مێژووییەکان سەلماندویانە کە لە میزۆپۆتامیا، بۆ نموونە، پێش ئەوەی فێرە کشتوکاڵ بن، جەژنیان هەبووە، بەڵام"چونکە چاخی پێش مێژوو، واتا پێش نووسین، هیچ ئاسەوارێکمان لەبەردەستدا نییە، نازانین جۆری جەژنەکانیان چی بوون و چۆن بەڕێوەچوون. بەلام لە ناوەڕاستی سەدەی چوارەمی پێش زایین، بە داهێنانی نووسین، کنە و پشکنینیەوەکان ئاسانتر بوون. هێندێ زانیاری هەڵکرپندراون."(النعیمی ٢٠١١ ل. ٨) بۆئاشنا بوون بە جۆری جەژنەکانی سەردەمانی زوو، باشترە، سەردانێکی ناوەڕاستی ئوسترالیا بکەین، کە لەوەتەی سەدەی هەژدەمەوە، هێندێ خێڵی تێدا دەژی، شارستانییەتە سەرەتاییەکەیان، زۆر لە هی سەردەمی بەردینی کۆن دەچێ، کە ئێستا مرۆڤ فێرە دروستکردنی کۆڵیت و خانووبەرە نەببوو. ژیانیش هەر لەسەر ئاژەڵداری بوو هێشتا فێرە کشتوکاڵ نەببوون. جەژنەکانی خۆشییەکان و ناخۆشییەکانیان، پەیوەست بوو بە پەرستنی ئەو شەمولۆکە و پەیکەرۆکەی خۆیان لە دار و بەرد دروستیان دەکرد(Totem) و قوربانیان بۆ دەکرد، جا چونکی ئەوکات گۆشت کەم بووە، قوربانییەکە، خەڵکەکەی لە دەوری یەکدی کۆکردۆتەوە و بووەتە ڕۆژی خۆشی و کەیفکردن. هیچ جەژنێکیان بی قوربانیکردن نەبووە. (س.پ. ل. ١٠). سەما و شایی و هەڵپەڕکێش، کردەیەکی خۆڕسکی مرۆڤە کە دڵخۆش دەبێ، کەواتە بەم جۆرە، قوربانیکردنەکە، بووەتە مایەی ئاهەنگ گێڕان و شایی و سەما. تا ئیمرۆش هەروایە.

سەرەتا، جەژنەکان ڕۆژ و کاتێکی دیاری کراون نەبووە، هەرکاتی قوربانی کرابێ، ئەوا جەژن بووە. بەڵام کە مرۆڤ فێرە کشتوکاڵ بوو، وەرزەکانی ساڵ، بایەخ و گرنگییان بۆ بەرهەم و دەستکەوتەکانی هەبوو، بۆیە سەرتایی بەهار، یان پاییز، زۆربەی جەژنەکانیان تێدا ئەنجامدەدەرێ، وەرزی چاند و وەرزی دروێنەن. بێگومان ڕۆژژمێرەکەشیان هەر ڕۆژژمێری هەتاوی بووە و مانگ و ئەستێرەیان خوێندۆتەوە. "لەسەر پارچە جەڕکە و کۆزەی پاشماوەی شارستانیەتی سامەڕا (٤٥٠٠ پ. ز.) وێنەی سەماکردن و خۆ ئارایشتکردنی ژنانی لەسەرە، کە پێدەچی بۆنەیەکی کۆمەڵایەتی خرپکردبنەوە، ئەو پارچە گۆزەیە، ئێستا لە مۆزەخانەی بەغدایە."(س. پ. ل. ١٢).

جەژنەکان هەر بۆ خوداوەند ویادی سەرکەوتنەکانیان نەبوون، جار هەبووە لە ترس و خەوفی لافاو، وشکەساڵی، گرانی، پەتا و دەردوبەڵا، ئاگر و سووتان، شەڕوشۆر و ئافات، جەژنیان گێڕاوە. بۆ نموونە، لە میسری دێرین قوربانییان بۆ ڕووباری نیل دەکرد، بەوەی کچێکی نەوبەهاری جوان، بە زیندووی بە ئاوەکەدادەن و ئاهەنگیشی بۆ بگێڕن، تا خودای لافاو ڕازی بێت و لە خنکان و غەرق بوون بەدووریان کات. "دەڤەری (یرۆل) لە میسر،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناوەکەی لەو کچە نازدارە وەرگرتووە، کە خێڵەکانی کەناری نیل، کردیانە (بووکی نیل)، بۆ خوداوەندی ڕووبار، لەسەردەمی فیرعەونەکاندا، بە ئاوێیان دادا. پاش عەیامێکی زۆر، لە جیاتی کیژۆڵە، گاو و گاتجوت و مەر و بزنیان، بۆ ئەو خوداوەندە کردە قوربانی."(شول دینق یونق ٢٠١٣).

"هێندێ لە زانایانی ئەنترۆپۆلۆژیا وزماناناس و مێژوونووسان لەو باوەڕەدان کە یەکەم ڕۆژی خەلقی زەوی لە یەکەم ڕۆژی نەورۆز بووە، ئێرانییەکان، ڕۆمانەکانی پێش زانیین، میسرییەکان، سۆمەرییەکان، بابلییەکان، فینیقییەکان، هیندییەکان و ئازتیک و ئەنکا، یەکەم ڕۆژی بەهاریان کردووەتە جەژن. یەکێتیی تقووس و ڕێوڕەسمییە ئایینەکان، بەڵگەن کە خێڵەکانی ڕۆژهەڵات، لە نەریت و کەلتوور و هونەردا، دەچنەوە سەر جنسی ئارییە دەشتەکییەکان."(گبانچی ١٣٤٩ف).

بەدەگمەن، نەتەوەیەک هەیە جەژنی ئاو، جەژنی ئاگر، جەژنی بەهار، جەژنی خۆشەویستی، جەژنی با و سروە و شەماڵ، جەژنی ڕۆناکی، جەژنی ڕۆحی مردووان...یان نەبێ.

چونکە مرۆڤ هەمیشە حەزی لە گۆڕانکاریی و نوێکاری و تازەبابەتیی هەیە، جەژنەکان، باشترین دەرفەت بوون، بۆ سازکردن و ئەنجامدان و بینینی زۆر لەو شتە نوێیانە. خۆ جەژن هەر بریتی نەبووە لە پشوویەکی یەک ڕۆژە یان چەند ڕۆژە. جەژنەکان تەدارەک و ئامادەکاریی پێشوەختەیانە بە هەفتە و بەمانگ بۆ دەکرا، لە پۆشاکی نوێ و تایبەت بۆ زارۆک و ژن و پیاو، لە خواردن و سفرە و خوان ڕازاندنەوە، لە بەزم و ڕەزم و ئاهەنگ گێران، لە سەیران و سەفەر و گەڕان، لە سەردانی گۆڕی ئازیزان، لە ڕێوڕەسمی ئەو تقووسە ئایینییانەی کە بە چەندان شێوە و دەستوور و نەزم و تەدارەک بەڕێوەدەچوون و ئامادەکاری باشیان بۆ دەکرا، لە قوربانی و خێر و سەدەقە و دیاری و دیارییکاری، لە ئاشبوونە و و گەڕاندنەوەی خۆشی و فەرەحنایەتی بۆ نێوخێزان و هۆز و خێڵ، لە یەکترناسین و ئاشنابوون بە خەڵکی دیکە...تاد.

جۆرەکانی جەژن:

دەکرێ لەسەر چەند بنەمایەک، جەژنەکان پۆلین بکەین، وەک: هۆی دیاری کردنی ئەو ڕۆژە، ئاخۆ پەیوەستە بە خودا و خوداپەرستی و ڕۆح و گەردوون و خالق. پەیوەستە بە وەرزێکی دیاری کراوی ساڵ، وەک دیاردەیەکی سرووشتی بەهار و پاییز و شەو و ڕۆژ و مانگ و خۆر. پەیوەستە بە ڕووداو و بەسەرهاتێکی دیاری کراوی مێژووی کۆن یان نوێ، پەیوەستە بە خاک و نەتەوە و مرۆڤایەتی و بەهاکانی مرۆڤ، یان تایبەتە بە ژیانی کەسێک یان چەند کەسانێک لە شێوەی عەشیرەت و خانەوادە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پۆلینکردنەکە، بەرگێکی زانستیتر وەردەگرێ ئەگەر جەژنەکان دابەش بکرین بەسەر دوو زەمەندا:

١. جەژنەکانی چاخی کۆن.

٢. جەژنەکانی دوای هاتنی ئایینە ئاسمانییەکان.

١. جەژنەکانی چاخی کۆن.

خاتو دکتۆر ڕاجحە ئەل نعیمی لە کتێبی (جەژنەکان لە شارستانیەتیی وڵاتی دۆڵی ڕافیدەین)دا، جەژنە دێرینەکانی میزۆپۆتامیایی دابەش کردووە بەسەر دوو هۆبە:

ا) جەژنی گوندنشینەکان:

لێکۆڵینەوە ئەنترپۆلۆژییەکان دەڵێن، چونکی گوند ژمارەی دانیشتووانی کەم بووەو زۆربەیان خزم و کەسوکاری یەکتر بوون، لە بۆنە ئایینی و بۆنە کۆمەڵایەتییەکانی وەکو ژنهێنان و سەیران و خۆشیدا لە دەوری یەکدیدا کۆبوونەتەوە و ڕێورەسمی جەژنی سادە وساکاری خۆیان پەیڕەوکردووە، دوور لە چاوی پیاوانی ئاینی و دەسەڵاتی میر و کوێخوا و شێخ و سەرکردە. ئەوان جەژنەکەیان پتر لە قوربانیکردنەکەدا، ڕەنگی داوەتەوە کە بۆ خوداوەندەکانیان نەزرکردووە. جا بە سایبە گۆشت و چێشت و سەوزە و میوە، بەیەکەوە کاتێکی خۆشیان بەسەر بردووە، مەرج نییە، جەژنەکە، ڕۆژ و مانگی دیاری کراویشی هەبووبێ، وەک زەحفەتێک بووە کەی ویستوویانە و کەژەکە لەبار بووە، قوربانیان کردووە، کردوویانە بە جەژن.

ب) جەژنی شارنشینەکان:

بەڵام جەژنەکانی لە شاردا تەدارەکیان بۆ دەکرا و بەڕێوەدەچوو، زۆر جیاواز بوون. شار، مەکۆی پەرستگا گەورەکان بوو، خوداوەندە ناودارەکانیان مەقامیان لەوێ بوو. شار پێتەخت مەلیک و میر و پاشای دەسەڵاتدار بووە. جا گەورەی ڕووبەرەکەی و بازاڕ و کۆچە و کۆڵان و گۆڕەپانەکانی، بواری کۆبوونەوەی گەورەو قەڵەباڵغیان ڕەخساندووە. ئاهەنگی مەلیکەکانی ئاشووری و جەژنی ئەکیتۆ گەورەترین کۆبوونە و تەدارەکیان بۆ ڕێکخراوە و بەڕیوەچووە. بۆ نموونە، ئاهەنگی مەلیک ئاشووری، ئاشوور ناسر، بە بۆنەی تەواو بوونی قەسرەکەی، (٤٧٠٧٤) کریکار و (١٦٠٠) دانیشتووی شاری نەمروود و (٥٠٠) کەسایەتیی و ناودارانی ئیمپراتوریەت و (١٥٠٠) کەنیشک و نۆکەر، تێیدا بەشدار بوون. جا تۆ سفرە و خوان و تەدارەکی ئەو ئاگەنگە مەزنە، بهێنە بەرچاو خۆت، زۆربەی میوانانیش بە دەست و دیارییەوە هاتوو، وشتر و گا و گاجووت و ماڵاتیان لەگەڵ خۆیان هێناوە، یان پۆشاکی نایاب و مآڵ و زێر و زیوو. (Wiseman 1952 p. 34).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بۆنەکانی جەژنەکان زۆر بوون، وەک دروستکردنی پەرستگا. وەک، پەرستگای ئەینینو بۆ خوداەندی ننکرسۆ لە لکش. لەسەر تەختدانیشتن و تاج لەسەر نانی مەلیکی نوێ. جەژنی سەری ساڵ، جەژنی گەڕاندنەوەی خوداوەندکان بۆ شارەکان... تاد. بە تەدارەک و بەزم و ڕەزم و خواردن و خواردنەوەی زۆر.

٢. جەژنەکانی دوای هاتنی ئایینە ئاسمانییەکان:

زانستیی جەژنناسی، جەژنەکانی ئەو سەرەمانە، بەسەر (٤) هۆبەدا دابەش دەکا:

١. جەژنە ئایینیەکان:

هاتینی سێ ئایینە ئاسمانییەکە، یەک لە دوای یەک و لە ڕۆژگاری جیاوازدا(ئایینەکانی جوولەکە و مەسیحی و ئیسلام)، نەک هەر ژمارەی جەژنەکانیان چەند بار کرد، بەڵکو سەرلەبەری، پەیام و ساڵنامە و ئەدا و تقووس و تەدارەکەکانیشیان گۆڕی، کە تەواو جیاواز بوون لەگەڵ جەژنەکانی پێش خۆیان، هەر بۆیەش ئەوانی پێش خۆیانیان ڕەد کردنەوە و خسترانە نێو بابی کوفر و ئیلحادەوە..

هەرچەندە فەرهەنگی ئاینییەکانی (یەکتا پەرستی) دیکە، وەک ئاینی زەردەشتی و ئێزیدی و هندۆس...یش تاد.، زۆر دەوڵەمەندن لە جەژن و پەیام و تقووسەکانیدا. ئارییەکانی ئێراننشین، پتر لە (١٩) جەژنیان هەیە، بە گوێرەی پەیامەکانی زەردەشتیی، کە هەر یەکێکیان سەربوردە و ڕۆژمێر و تقووسی تایبەت بەخۆی هەیە و لە وەرزی خۆیاندا یادکراوەنەتەوە و هێندێکیشیان هەر زیندوون، ئەمەش ڕیزبەندی ناوی جەژنەکانیانە ـ هەر بە زاراوەی خۆیان تۆماریان دەکەین: جەژنی فرورگان، اردیهشتگان، خردادگان، امردادگان، شهریورگان، مهرگان، ابانگان، ازرگان، دیکان، بهمنگان، سیندارمزگان، نورۆز، شب یلدا، سدە، چهارشنبەسوری، نوسرە...تاد. (گبانچی ١٣٤٩ ف). بەهامانشێوە ڕیزبەندی جەژنەکانی ئێزیدی و هیندۆس و سییخەکان...تاد.، دووردرێژن.

جەژنەکانی جوولەکە، لەبنجینەدا، سەرچاوەکانیان ڕووداوێکی ئایین یان دونیایی بووە و ئەوان بە زمانی عیبری بە چەژن دەڵێن(یوم طیب ـ ڕۆژی باش و ساڵح)، زۆربەیان پشت بە تەوڕات دەبەستن، هێندێکیشان سەربوردە و ڕوووداوی مێژووی خۆیان هەیە.، وەک: ڕزگاربوونیان لە چەنگ فورس و ئاوارەییان بۆ ماوەی (٤٠) ساڵ لە بیابانی سینا، یان خاپورکردنی هەیکەلی سلیمان...تاد. لە جەژنە بەیەخدارەکانیان، جەژنی (ڕۆژی شەممە، یوم تیشعاە بئاف: تێکدانی هەیکەلی سلیمان، ڕۆش هاشان: سەر ساڵ، یوم کیبور: جەژنی غفران، حانوکە: کەپرۆکە، مین عتسیریت: هەشتەمی خیتامی، بهجەتی تەوڕات، طو بشغاط: جەژنی دارودرەخت، بوریم: تیروپشک، یوم ئازکارون: ڕۆژی بیرەوەری، جەژنی چەقاڵە، جەژنی فەتیرە))، بێگومان ژمارەیەک جەژنی نەتەوەیی و بۆنەکانیشیان هەیە. تقووسەکانی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

زۆربەی ئەو جەژنانە لە کەنیشتی بەڕێوەدەچن و سفرە و خوان و پۆشاکی تایبەتیان بۆ ئامادە دەکرێ(الاعیاد الیهودیە، یۆتیب ٢٠٢١).

بەڵام جەژنەکانی مەسیحی، کە زۆربەیان پەیوەستن بە مسیح، لەسەر ڕۆژژمێرێک دەڕۆن پێیدەڵێن (ساڵی تقووسبەندی: تایبەتە بە کلێسا و تقووسەکانی)، لەڕاستیدا لە فەرهەنگی مەسیحیدا، زارەی جەژن نییە، ئەوان زارەوی فێستیڤاڵ(کە لەبنچینەدا لاتینییە)، بۆ هەموو بۆنە ئایینیەکان بەکاردەهێنن، کە هەم ئاهەنگێڕان و هەم سفرە و خواردن و خواردنەوەیان تێدایە. (Greg Tobin) لە کتێبی (پشووە پیرۆزەکان)دا، ڕیزبەندی (١٤) جەژنی . بە قەولی ئێمە، تێدایە، بەسەر چوار وەزی ساڵدا دابەشی کردوون، (زستان :چوار، بەهار: چوار، هاوین: سێ، پاییز: سێ) جەژنی مەسیح و جەژنی سەری ساڵ، لە هەرە بایەخدارەکانی جەزنەکانی زستانن، ئیستەر و ڕۆژی دایک، بە بەر وەزی بەهار دەکەون، هەرچی جەژنی باوکە، دەکەوێتە هاوین و جەژنەکانی هەلەوین و سوپاسگوزاری دەکەونە پاییز.

جەژنی لەدایکبوونی (مەسیح) پیرۆزترین و گەورەترین جەژنی ئەوانە، تەدارەک و سفرە و ئاهەنگی گەلێک تایبەتی تێدا بەڕێوەدەچێ و ژمارەیەکی زۆر تێیدا بەشداری دە کەن. لەو جەژنەدا درەختی لەدایک بوون لە ماڵەوە و دەرەوەی ماڵدا دەڕازێننەوە و دیاری زۆری تێدا دەبەشرێتەوە و بابا نوئێل کەسایەتییەکی دیاری ئەو بۆنەیە.

جەژنی ساڵی نوێ، کە دەکەوێتە شەوی (٣١) ی دیسێمبەر، هەموو ساڵێک بە هاتنی ساڵی نوێ، ئاهەنگی گەورە و پڕ مەسرەفی تێدا دەگێردرێ. ئێستا ئەو جەژنە ـ تا ڕادەیەک، بووتە جەژنێکی جیهانیی و غەیرە مەسیحییەکانیش، ئاهەنگی تێدا دەگێڕن. ئەوەشمان لەبیر نەچێ، مەسیحییەکان لە جەژنی هەڵسانە و لەدایکبوون و تەواف، بەڕۆژووبوون ـ بەگوێرەی شەرعی خۆیان، ڕوکنێکی تقووسەکانی ئەو سێ جەژنەن.

پێش جەژنی (هەڵسانەوە) کە دەکەوێتە کۆتایی مارت و سەرەتای نیسان، ئەویش لە جەژنە هەر مەزن و پیرۆزەکانیانە، هەڵسانەوەی مەسیح لە نێو مردووەکان و بەرزبوونەوی بۆ ئاسمان.

جگە لەوانەی باسمان کرد، جەژنی مریەمی پاکیزە و بەرزکردنەوەی خاچ و هەلەوین، زۆر بایەخ و تایبەتمەندی پیرۆزیان هەیە، لە لای باوەڕدارانی ئەو ئایینە.
لە ئایینی مەسیحیدا، جەژن هەیە کە لە نیو سەدە، یان لە سەدەیەکدا یەکجار یادی دەکرێتەوە، کە پێی دەڵێن جەژنی (یۆبیلی).(Greg Tobin 2011).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هاتنی ئایینی ئیسلام، سڕینەوەی جەژنەکانی سەردەمی بتپەرستی بوو. هەر دوو جەژنی، بۆ موسوڵمانان بە شەرع و دەستووری خۆی دیاریکرد و تا ئیمڕۆش، موسڵمانان، یادییان دەکەنەوە، ئەوانیش (جەژنی قوربان و جەژنی ڕەمەزان)ن.

جەژنی ڕەمەزان، کە دوای مانگی ڕەمەزان ـ مانگی ڕۆژووگرتن، دێ، دەکەوێتە یەکەم ڕۆژی مانگی شەوال. بۆخۆی بە گوێرەی حەدیسی شەریف، یەک ڕۆژە، بەڵام خەڵک دەیکەنە سێ ڕۆژ. ڕۆژی پێشتریش زەکات، وەک شەرع دیاری کردووە، دەدرێتە کەسانی شایستە. هەرچی جەژنی قوربانە، کە چوار ڕۆژە، دەکەوێتە (١٠)ی مانگی (ذي الحِجَّة)، وقوربانی، تێدا دەکرێ، بە گوێرەی ئەو دەستوور و شەرعەی دیاری کراوە. لە هەردوو جەژنیشدا، نوێژی جەژن، کە دوو ڕکاتە، لە مزگەوتان، بە جەماعەت دەکرێ و بانگی بۆ نادرێ. بەڵام تەکبیری تێدا دەکرێ.(لە بڕگەکانی دادێ، بەدرێژی قسە لەسەر ئەو دوو جەژنە دەکەین).

بەڵام، بەهۆی سەرهەڵدانی چەند ئایینزاییەک، چەندان جەژنی دیکەش داهێنراون و کەسانی باوەڕدار، بە گوێرەی مەزهەبەکەیان یادیان دەکەنەوە. جەژنی مەولوود، کە مەلیک موزەفەری کوڕی کوکبری لە ئەربیل، یەکەم کەس بوو ڕۆژەکەی کردە جەژن و یادی کردەوە، لە هێندێ وڵاتانی عەرەبی دەکرێتە پشووی فەرمی و یاد دەکرێتەوە.

یادی سەری ساڵی هیجری، هەرچەندە لە هێندێ وڵاتان پشووی فەرمییە، یادە دەکرێتەوە، بەڵام وەک جەژن، ئیسلام یادی نەکردووەتەوە. لە ڕۆژژمێری ئیسلامیدا، سەرەتای مانگی محەڕەم، ڕۆژی یەکەمی سەری ساڵی هیجرییە، هەرچەندە شیعەکان، بە هۆی ڕۆژی عاشووراوە، ئەو ڕێککەوتە، بە ڕۆژی حوزن و ماتەمینیی دادەنێن.

هەرچی باوەڕدارانی ئایینزای شیعەیە، جگە لە جەژنە دیاریکراوەکان، (١١) بۆنەی تایبەت بە خۆیان هەیەم هەرچەندە زۆربەیان، ماتەمینی و ڕەشپۆشی و حوزن بەسەریاندا زاڵە، بەڵام ڕێورەسم و کەژاوە و تقووسی تایبەتی خۆیان بە شکۆداری و هێبەتەوە بۆ دەکرێ، بە تایبەتی لە ئێراق و ئێراندا کە گڵکۆ و مەقامە پیرۆزەکانی ئەوانی لێیە.

٢. جەژنە وەرزییەکان (سرووشتیەکان):

مەبەست لەو جەژنانەیە، کە تایبەتن بە سرووشت و وەرزێکی دیاری کراوەی ساڵ، جا لەبەر جوانی و دڵگیری بێ، یان لەبەر ئەو خێروخۆشییەی پێ و قدومی ئەو وەرزە دەیهێنێ. لە مێژووی هەموو شارستانییەکاندا، لە کۆنەوە، ئەو جەژنانە دیاری کراون و بە شێوازی جیاوزی، بە گوێرەی کەلتوور و کەش و هەوا و داب و نەریتی کۆمەڵگاکان یادکراوەنەتەوە، وەکو جەژنی نەورۆز . دواتر زۆرتر قسەی لەسەر دەکەین، جەژنی دایک،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

جەژنی خۆشەویستی، جەژنی دروێنە، جەژنی شەوی یەلدا، جەژنی کەپرەشینە، جەژنی ئاگری دیانان، جەژنی شوارشەممەسووره، ... تاد.

لە ناوچەی یارسان گۆران، هەر وەرزەی بە ناوی پیرێکەوە ناونراوە وەک: وەرزی بەهار بە ناوی (پیر داود و کۆسوار)، هاوین (پیر بنیامین)، پاییز(پیر موسا) زستانیش(پیرداوان) (فەرهەنگ ئەلف با).

٣. جەژنە نەتەوەییەکان:

وەک لە ناوەکەی ڕادیارە، ئەم جەژنانە تایبەتن بە ڕووداو و سەرکەوتن و ئازادی و سەربەخۆیی و وەدەستهێنانی دەستکەوتی نیشتیمانی. هەر نەتەوەیەک، چەندان ڕۆژی داریکراوی هەیە، کە یاد و ئاهەنگی تێدا دەگێڕی. ئەو جەژنانە پتر لە دوای سەدەی حەڤدەمین و سەردەمی ڕێنیسانیس، ژمارەکانیان هەڵکشا و پتر بوونە جێگەی بایەخدان، هێندێ لەو جەژنانە، سنووری وڵاتەکان دەبەزێنن و لە زۆر شوێنی جیهاندا لە یەک ڕۆژدا ئاهەنگیان تێدا دەگێڕدرێ، وەکو جەژنی یەکی ئایار (جەژنی کرێکاران).

٤. جەژنی کەسی یان دەستە و دائیرە:

چونکێ ئەو جۆرە جەژنەش تەدارەک و یادکردنەوەی بۆ دەکرێ، لێرەدا حەزمان کرد، ئاماژەی پێبکەین، وەک جەژنی لەدایک بوون، یان دەرچوون لە قۆناغیکی خوێندن، یان هاوسەرگەریی، یان دامەزراندن و وەرگرتنی پۆست و پایە... تاد.

جەژنە کوردییەکان:

بۆ قسەکردن دەربارەی جەژنە کوردییەکان، دەبێ سەر بە شارستانییە دێریینەکانی ناوچەکردا بگرین و لە کۆنترینیانەوە، کە سەردەمی پێش چاخی بەرینی کۆنە، دەست پێبکەین، بە واتایەکی دیکە، لەبەر نزیکی کوردەکان لە ئەکەدییەکان و سۆمەرییەکان و ئاشورییەکان و بابیلییەکان...وە دەست پێبکەین، دواتریش بە بڵاوبوونەوەی ئایینی یەکتاپەرستیی زەردەشتی. ڕاستە ئێمە بەڵگەی مێژوویی جەژنە دیاریەکانی ئەو سەردەمانەمان لەبەردەست دانییە، بەڵام لە ڕووی زمانناسی و مێژووی وشەدا، دەبینین چەندان وشەی هاوبەش و لێکنزیکمان هەیە. جگەلەوەش، ئاسەوارەکانی ئایینی زەردەشتی، وەک ناوی شوێنەکان و ئاسەواریی ئاتەشگە و شوێنەوارەکانیان، نەختێک ماون.

"میللەتانی هیند و ئەوروپییەکان، هەروەک دانیشتوانی میزۆپۆتامیا، دیاردە سرووشتییەکانیان دەپەرست، وەکو (ڕۆژ و زەوی و هەوا و تاد.) لە خوداوەندەکانیان وەکو خوداوەندی تیشوب بەرانبەر خوداوەندی نەنلیل لە دۆڵی ڕافیدەین، و شاوشکا بەرانبەر عەشتاری بابیلی و خوداوەندی میپرا. ئەم خوداوەندانە ڕۆڵی بەرچاویان لە هزری هیند و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەوروپاییەکاندا بوو، لە کۆتایی سەدەی حەوتەمی پێش زایین، لە وڵاتی میدیا کەسێک بە ناوی زەردەشت دەرکەوت. داوای لە خەڵکی کرد تەنها یەک خودا بپەرستن، ئەویش خوداوەندی ئەهورامەزدایە کە خوداوەندی ڕووناکی و چاکەیە. دوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئەخمینی لە ئێران، شا دارای یەکەم (٥٢٢ ـ ٤٨٢ پ. ز.) ئایینی زەردەشتی کردە ئایینی فەرمی دەوڵەت. بۆیە ئایینی تازە لە نێو دانیشتوانی کوردستان و ئێران و ناوچەی دیکە بڵاوبووەوە."(ڕێزدار ٢٠٢١). کەواتە دەبێ کوردەکانیش، بەشداری هەمان جەژنەکانی ئەو کاتی زەردەشتییەکانیان کردبێ ـ کە لێرە پێشتر ئاماژەمان بە ناوەکانیان کرد. بە واتایەکی دیکە جەژنی کوردەکانیش هەر جەژنەکانی زەردەشتییەکان بوون. دواتر لە گەڵ گۆڕانکارییە مێژووییەکان و هاتنی ئایینی ئیسلامی و ڕووداو و بەسەرهات، جەژنەکانی کوردیش گۆڕانکارییان بەسەر داهات و هیندێکیش لەو جەژنانە لەگەڵ ڕۆژگاردا مەحف بوونەوە.

لە خوێندنەوەی مێژوودا، دەبینین کوردیش لە هەر (٤) جۆرە جەژنەکان، پشکی هەبوو؛ جەژنی ئایینی و جەژنی وەرزی و جەژنی نەتەوەیی و جەژنە کەسییەکان. تا دەگەینە ئیمڕۆ، کە ڕیزبەندی جەژنەکانمان لەبەر دەستە.

جا چونکە، کورد هەمووی لەسەریەک ئایین نیین، جەژنی ئایین و ئایینزاکانی دیکەش، لە کەلتورەکەیدا بای خۆیان ڕەنگدانەوەیان هەبووە. بۆ نموونە، ئێزیدییەکان ساڵانە یادی جەژنەکانی خۆیان کردووەتەوە کە بریتینە لە :جەژنی سەری ساڵ(یەکەمین چوارشەممەی مانگی نیسان)، جەژنی لەدایک بوون (یادی لەدایکبوونی عەدی کوڕی موسافیر)، جەژنی چلەی هاوین (٣٠ تەمموز)، جەژنی چلەی زستان (٢ی شوبات)، جەژنی قوربان، جەژنی جەمای(٧ ڕۆژە)، جەژنی ڕۆژووی ئێزیدی، جەژنی خدر ئیلیاس، جەژنی بێلیندا(یەکەم هەینی کانووی دووەم).(محەمەد ٢٠٢١).

بڕوانە، یارسانەکان، چەندان جەژنیان هەیە، کە هێندەکیان هی کوردانیشن: جەژنی بال، بالوێڵە، جەژنی خاوکەر، جەژنی تەنبور، جەژنی گوێزشکاندن، جەژنی چەمەری، جەژنی ڕۆژ...تاد.

لە هێندێ جەژنی دیان و جوولەکەکانیش، لە هێندێ شاران، وەکو شاری کۆیە، پیرۆزباییان لە یەکدی کردوە و دیاریشیان گۆڕیوەتەوە و خواردنیشیان بۆ یەکدی بردووە ئەگەر یاد و ئاهەنگەکانیشیان نەکردبن. ــ لەبەشی دووەمدا، قسە لەسەر جەژنە کوردییەکان دەکەین.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەشی دووەم

ڕێوڕەسمی جەژن لە وراتی کۆیە (١٩٠٠ ـ٢٠٠٠)

بەرکۆڵێک دەربارەی مێژوو و کەلەپووری وراتی کۆیە (١٩٠٠ ـ ٢٠٠٠):

کۆیە، شارێکی دێرینە، بەڵگە مێژووییەکان ئەوەیان ساغ کردووەتەوە، ئەمەش، لە پاڵ چەند فەکتەرێکی دیکە، بوونە هۆ، کۆیە، وەک بەشێک لە کوردستانی گەورە، بکەینە کرۆکی لێکۆڵینەوەکەمان. لەو مێژووە دوورو درێژەدا، لەشکری داگیرکەران و هێز و دەسەڵاتی بیانی، بە چەندان هۆز و خێڵ و عەشیرەت پەلاماری کوردانیان داوە.(شەوڕۆ ٢٠١٦ ل ٣٣).

شاری کۆیە، مەڵبەندێکی بازرگانی و کشتوکاڵی دەوڵەمەند بووە و کاروانسەرای نێوان ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوەند و خوارووی ئێراق بووە.

لە ڕوانگەی پێکهاتەی کۆمەڵایەتییەوە، شارەکە، جۆرە تایبەتایەتییەکی خۆی هەیە کە، بە شێوەیەك لە شێوەکان، جیاوازیی هەیە لە گەڵ پێکهاتە و توخم و بنەما کۆمەلایەتییەکانی هێندێ شاری دیکەی کوردستان، کە دەکرێ بەم دەستەواژەیە پێناسە بکرێ :" ئۆرگانە بنەڕەتییەکانی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی شاری کۆیە، چەند بنەماڵە و بەرەباب و چین و توێژێکی هەمەڕەنگی هاوبەش و هاوبەرژەوەندیی مێژووی خۆی و خێرخواز و مرۆڤدۆستن، دەرهاویشتنە دەرەوەی هەر یەك لەم ئۆرگانە بنەڕەتییانە لەم پێکهاتەیەدا، لاسەنگی و ناتەبایی و نائارامی و نیگەرانی لێدەکەوێتەوە." ئەمەش پۆلینکردنی پێکهاتەکانەیەتی:

یەك: دوو بنەماڵە ناسراوەکە:

مەبەست لە دوو بنەماڵە ناودارەکەی کۆیەیە: بنەماڵەی حەوێزییان و بنەماڵەی غەفورییان کە خاوەن دەسەلآتی ئابووری و دارایی و کۆمەڵایەتی و تا ڕادەیەکیش (لەشکریی) بووینە و تا کۆتایی سەدەی نوزدەم هەمیشە کیشمەکیش و ناخۆشییان لە نێواندابووە، تا دواتر، لە ڕێیی ژن و ژنخوازییەوە، ئاشت دەبنەوە و ئاشتەوایی نێوانیان کۆتایی بەو شەڕو ناخۆشییانەی چەند ساڵەی نێوانیان دێنێ.

دوو: خاوەن موڵك و بازرگانەکان:

ئەم بنەماڵانە، لە ژمارەدا، وەك دوو بنەماڵەکەی سەرەوە، زۆرنین، بەڵام خاوەن دەسەلاتێکی کاریگەر بوون لە ژیان و بژێوی شارەکەدا، ئەوان سەرمایەدارەکان بوون، کە هەم سەروەت و سامانەکەیان دەسکەوتی ڕەنجی خۆیان و باب وباپیرانیان بووە و هەم خاوەن کارگە و دوکان و زەوی و زار بوون. ئەوان خاوەن ئەقلی بازرگانی و تیجارەت بوون.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لەسەرەتادا وەك مەلاكی گەورە بەدیار كەوتن، لە دواییدا، لە گەڵ ڕۆژگاردا، لە ڕێگای بازرگانیی كردنەوە، بە تایبەتی بە تووتن، بوونە سەرمایەداری گەورە.

ئێستاش، پاشماوەی شوێنەوارەكانی گەواهی، بایەخ و گەرەیی ئەو شارە دەدەن. لە بارەی ڕۆڵی شارەكە لە شۆڕش و ڕاپەرین و خەباتدا، چەندان كتێبی لەسەر نووسراوە.

سێ: بنەماڵە ئایینییەكان:

ئەم بنەماڵانەش خاوەن پایە و مەقامێكی بەرز بوون، جا بنەماڵە ئایینییەكان چ مەلا بن و چ شێخ، لە ڕێی مزگەوت و تەكیە و مەجلیسی خوێندنەوە، جگە لەوەی كە خەڵكیان لە دەوردا كۆبۆتەوە و هەریەكەی بە گوێرەی هاوسەنگیی بەرژەوەندیی نێوانیان، سوودیان لەیەكتری وەرگرتووە، كاریگەرییان، لە دوو ڕەهەندەوە بەسەر شارەكەدا هەبووە: لە لایەك وەك ڕێبەری ئایینی و خوێندن و مەعریفەت خێریان داوەتەوە و لە لایەكی دیكەشەوە وەك دەمڕاست و ڕیش سپیی شارەكە كۆڵەكەیەكی پتەوی ڕاگری پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكان بوون، لە مەجلیسی ئەواندا، هەموو ڕەنگ و توێژ و چینەكان بەیەكەوە دادەنیشتن. چونكە كۆمەڵگەی كوردەواری، باوەڕدار و خواپەرستی بێ غەل و غەش بوون، ئەو پەڕیی ڕێز و حورمەتیان بۆ ئەم بنەماڵانە ئایینیانە هەبووە.

چوار: چینی پیشەوەر و كاسبكار و كاركەر:

بەوكەسانە دەگوترا كە بە ڕەچەڵەك ناچنەوە سەر ئەو سێ توێژەی لەسەرەوە باسمان كردن. ئەوانیش بە گوێرەی ئیش و كار و جێگەو پێگەیان، دەكرێ بۆ چەند توێژێك پۆلین بكرێن، وەك توێژی پیشەوەر و كاسبكاران، توێژی باغچەوان و ڕەزەوانان، مەڕدا و ئاژەڵدارەكان، توێژی غەریبە و بێ ئیش و لانەوازەكان.(شەورۆ ٢٠١٥ ل. ٢١)
بۆیەش، ڕێیوڕەسمی جەژنەكانی ساڵەكانی نێوان (١٩٠٠ – ١٩٨٠) مان كردە بابەت، چونكێ زانیارییە متمانەپێكراوەكان بەردەستتن.

- **پۆلینكردنی جەژنەكان بە گوێرەی ڕۆژگارەكە لەو وراتەدا:**

كە دەربارەی جەژنەكان، لە ماوەی ئەو (١٠٠) ساڵەدا دەنووسین، هەوڵدەدەین، قۆناغ بە قۆناغ لە گەڵ هەر یەكێك لەو جەژنانە بڕۆین، و لە یەكێك لە قۆناغەكان، بەدرێژی قسەی لەسەر بكەین. بۆ نموونە باسی جەژنی ڕەمەزان و قوربان دەكەین، لەو (١٠٠) ساڵەدا، بەڵام كە دەگەینە، شەستەكانی سەدەی ڕابردوو، بە درێژی قسەیان لەسەر دەكەین.

- **جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان:**

چونكێ ئەو دوو جەژنە، گەورەترین جەژنی ئایینی كوردن، بەدێژایی ئەو (١٠٠) ساڵە یادیان كراوەتە و ڕیزیان لێگیراوە، بەڵام بەگوێرەی بارودۆخ و كەشی سیاسی و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

سەربازی و ئابووریی کوردستان. لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا، کە کۆیە هەر چوار گەڕەک بووە و باری گوزەرانی و بژێوی خەڵکەکە، چونکی هەر لەسەر کشتوکاڵ و کاسبی ئیشی دەست بووە، مەسرەفی و تەدارەکی زۆریان بۆ نەکراوە.

هەژارەکان، بە زەحمەت دەیان توانی ئەگەر شەرواڵێک یان عەزیزییەک بۆ کوڕ و کچەکانیان بکەن، ئەوانەی مامناوەندیش بوون، ئەگەر لە جەژنی گچکە (ڕەمەزان)، پۆشاکی نوێیان بۆ منداڵەکانیان بکردبایە، ئەوا لە جەژنی گەورە (قوربان)، پێڵاو و کڵاویان بۆ دەکڕین. ژن و پیاوەکان، زۆر کەم پۆشاکی نۆییان دەبڕی، هەر کۆنەکانیان دەشووشت و لەبەردەکردەوە. بێگومان، چینی دەوڵەمەند و هەبوو، جیاواز بووە. بۆ جەژنانەش، بەیەکەوە لە مزگەوتی گەورە نوێژی جەژنیان دەکردو، دواتر سەردانی یەکتریان دەکرد ـ شارەکە هەموو یەکتریان دەناسی.

کە جەنگی یەکەمی جیهانی (١٩١٤ – ١٩١٩) هەڵگیرسا و بووە ئاشووبە و سەفەر بەلگ و گرانی و برسییەتی، ئەوا جەژن، هەر بە ناو دەکرا. خەڵکەکە زۆر پەرێشان بوو. دوای (١٩٢١) بە هاتنی ئینگلیز و لەناوچوونی ئیمراتۆریەتی عوسمانی، بارو دۆخەکە نەختێ بەرەو باشی چوو، فەقیرخانە لە کۆیە کرایە و وردە وردە، خەڵک هاتەوە سەرپێ. لە جەژنەکانی سەردەمی ئینگلیز، تا ساڵی (١٩٥٨)، دوای نوێژی جەژن، خەڵکی کاسب و عەوامی شار، دەچوونە حزوور مەلای گەورە و جەژنەپیرۆزەیان لێ دەکرد، ئەوجا دەچوونە دیوەخانی دووبنەماڵەکەی کۆیە، (حەوێزییەکان و غەفوورییەکان)، ئەوەشمان لەبیر نەچێ، ڕۆژێ یەکەمی جەژن، سەر لە بەیانییەکەی، قائیمقامی کۆیە و دەستەو دائیرەکەی، لە سەرای کۆن، دادەنیشتن، قاوەجاغی چای و قاوە ئامادە دەکرا، بۆ پێشوازیکردن لە خەڵك. دەستەی مەلا و ئاغا و کەسایەتی و ڕیش سپیی شار، زوو دەچوون پیرۆزباییان لە پیاوانی حکومەت دەکرد. زۆرجاریش، دەوڵەت، برە پارەیەکی وەک جەژنانە، بەسەر ماڵە هەژارەکان دابەش دەکرد. لە قوتابخانەکانیشدا، ساڵ هەبووە، دەوڵەمەندەکان، چ کۆییەکان، چ لە دەرەوی شار هاتوون، جلک و بەرگ و هاوکارییان بەسەر قوتابییە هەژارەکاندا دابەشکردووە.

بۆ قوربانی کردن، جاران خەڵک فەقیر بوو، تەنها ماڵە دەوڵەمەندەکان و ئاغاکان، دەیانتوانی قوربانی بکەن، ئەویش هەر یەک گاجووتیان دەکردە قوربانی، دەوڵەمەندەکانیش مەرێک یان دووان. دوای سەربڕینی قوربانییەکە، گۆشتەکەیان دەکردە جێ جێ و لەسەر تریانانیان دادەنا و لە بەر دەرگای مزگەوتی گەورە، دوای نوێژی جەژن، بەسەر فەقیرانیاندا دەبەشییەوە. خەڵکەکە بۆ خۆیان دەچوون، بەشە قوربانی خۆیان وەردەگرت. زەکاتی فترەش، هەم دەدرا بە مەلا، هەشبوو، بەسەر ماڵە کەم درامەتەکانی دابەش دەکرد.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

منداڵەکان، هەر لە گۆڕەپانی مزگەوتی مەحمووداغا بۆ خۆیان کۆ دەبوونە و سواری جۆلانە دەبوون و ئەو دوو سێ ڕۆژەی جەژن، بازاڕۆکەک دەهاتە ئەو جێگایە، منداڵان جەژنانەی خۆیان وەردەگرت.

لە زۆربەی گوندەکان، جەژن هەر نوێژی جەژن و ئاشی بەیانیان بووە، کە زۆربەی جار پلاو ساوار بووە، بە دەگمەن پلاو برنج بوو، هەر جەژنانیش گۆشتیان دەخوارد، یان مریشکێکیان سەردەبڕی. بۆ منداڵەکانیان، گەر هەبووایە، شەرواڵێکی سپی جاو یان خامەکیان بۆ دەکردن. لە گوند، منداڵ جەژنانەی نەبوو، هەر لە دەوری ماڵ و مزگەت ڕۆژەکەیان بەسەر دەبرد.

لە هەردوو جەژنەکەدا، تا ساڵی (٢٠٠٠) زیارەتی گۆڕستان باو بوو، ژن و پیاو، تاریک و روونی بەیانی، دەچوونە سەر گۆڕی ئازیزان و فاتحەیان بۆ دەخوێندن. زۆربەی ماڵەکانیش، چێشتی پلاو برنج، یان ساواریان، بە گۆشتەوە، بۆ بەیانییەکە لێدەناو، باو بوو شلەکەی (ترشەکەی) قەیسی بێ.

ئەمەش ڕێوڕەسمی جەژنی ڕەمەزانە، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو تا ساڵی (١٩٨٠).

ئامادەکاریی پێشتر بۆ ڕۆژی جەژن:

هەردوو جەژنە ئایینییەکە، زۆر بە گەرم وگوڕیی و پیرۆزییەوە پێشوازیان لێدەکرا. دەتوانین بڵێین، ئەو جەژنانە، بۆ کۆی دەستەجەمعی کوردەواری لە منداڵ و ژن و پیاوو بەساڵاچووەکان.

جاران، منداڵ جلک و پۆشاکیهەر لە جەژنان بۆ دەکرا. زۆربەی جارانیش، بۆ عەوامەکە، بە دوو جەژنەکە دەستە جلکەکەیان تەواو دەبوو، ئەگەر کورتەک وشەرواڵیان لە جەژنی بچووک بۆ بکرابووایا، ئەوا کراس و پێڵاوەکەی دەکەوتە جەژنی گەورە. پۆشاکی کوڕانە دەبووایا لە لای بەرگدروو بەڕادان بدرێ، هێ کچانەش هەر وابوو، بەڵام هێندێک کراس و ڕۆب و عەزیزییەو بلوزو چاکەتی ئەوان لە بازاڕ دەست دەکەوت. منداڵ هیچ قسەیەکی نەبوو لە جۆر و ڕەنگ و مۆدەی پۆشاکەکەی، بریاردەرەکە هەر باوک بوو. چەند حەفتەیەک پێش جەژن لە لای بەزازەکان قوماشیان دەکڕی یان هەر بەرگدرووەکە بۆ خۆی قوماشی هەبوو، ئەوجا منداڵەکەیان دەبردە لای خەیاتەکە تا پێوانەی بکات، زۆربەیان هەر بە چاو پێوانەکەیان دەزانی و قەڵەم ودەفتەریان بۆ منداڵان بەکار نەدەهێنا. پێڵاویش لە لای جەلال جۆبار و جەلالی فەقێ عیسمەتێ و حاجی جەمالی باوکی هونەرمەند

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

عەدان هەبوو، ئەوکات هەمووی لە بەغدا دەهات، پێلاوی ئێرانی وتورکی نەبوون. یان قۆندەر بوو یان سەندەڵی قایشی ئەسڵی.

پۆشاکی منداڵە کچەکان لە ماڵەوە ژنی بەرگدروو، بە مەکینەی دەستی، بۆیان دەدروویین. دایکیش هەبوو دەست ڕەنگین بوو بۆ خۆی بۆی دەدروویین.

پیاو و ژن و بەساڵاچووەکان کەمتر بۆ جەژن جلکی نوێیان دەکرد. بەڵام یان دەستەجلکی جوان و باشیان هەبوو، تایبەت بوو بەو بۆنانە، یان باشترین دەستەیان بۆ دەشووشتن و بۆیان ئوتودەکردن، لە هەر گەڕەکەی دوو سێ ئوتووی خەڵوزی هەبوو، ئەوماڵ ئەم ماڵ دەیان خواستەوە.

حەفتەیەک بەر لە جەژن دەبووایا، پیاوان ئەوەی لەسەریانە بیکڕن، وەکو چوکلیت و شەکرۆکەو شەربەت و قەیسی و کشمیش و برنج و شەکرو چا و قاوە... . لەو ڕۆژگارەدا لە کۆیە چەند دوکاندارێک هەبوون، کە شتومەکەکانیان دەرەجە یەک و ممتاز بوون و هێندە سەریان قەڵەباڵغ دەبووجگە لە ئامادەکردنی کەرەستەی چێشتی جەژن . ژنان، بە فەقیرو دەوڵەمەند، دوو ئەرکی دیکەشیان لەسەر شان بوو، دەبووایا کولیچە ماڵەوە دروست بکەن، کە بە گوێز و بە خوارما بوو، هەروەها گوڵەبەڕۆژەو نۆک و تۆشووتی و تۆ گندۆرە و گەنم ببرژێنن. جاران تۆ شووتی و گندۆرە، وەک ئێستا نەبوو فڕێبدرێتە تەنەکەی خۆڵ، هەموو جوان جوان پاکدەکرایەوە هەڵدەگیرا. ماڵە ئاغاو دەوڵەمەندەکانیش بە حوسنیخان، زەلابیەوی تایبەتیان دروست دەکرد، هەر حەمەدی عەوڵا جەیدی لە کۆیە ئەو حوسنیخانەی دروستدەکرد. کێکی ئیسفنج تازە دەهات دابێ، لە گەڕکی قەلاتێ، هەر ماڵی فەرەجوڵلای قالبی ئەو کێکەیان هەبوو، دەبووایاسرەی بۆ بگریت .

ئەرکی دووەمی ژنەکان، ماڵ خاوێن کردنەوە بوو، دەبوویا مافورو بەڕ ...تاسد.، ناو ماڵ هەموو دەربێ و گەسک لێبدرێ و خاوێن بکرێتەوە.
لای سەرتاشەکان، بەبەر نەدەکەوت بە تایبەتی لە حەفتەی پێش جەژن.

جاران ئەگەرچی کێلوی گۆشتی بە (٤) دەرهەمان بوو و مریشکیش کە هەر هی کوردی بوو، بە سێ چوار دەرهەمان بوو. لە ڕۆژی جەژن ئەوانە زۆر عەزیز بوون. ئاخر هەبوو هەر جەژن و جەژن گۆشتی پێ دەکرا. زۆرلە ماڵەکانیش لە زستاناندا قاورمەیان هەبوو.
هێندێ کەس بە تایبەتی مامۆستاو قوتابییەکان و چینی ڕۆشنبیر، دەبووایا کارتی جەژنانە بکڕن و بەلانی کەم حەفتەیەک زوو تر بیان بەرن بۆ پۆستەخانەوە بۆ دۆست و خزم و برادەروانی بنێرن کە لە شارەکانی دیکەی ئێراق یان لە دەرەوە بوون.

پێرەمێرد و باوکەکانیش، هێندێک پارەیان بۆ جەژنانە خوورد دەکردەوەو هەڵیان دەگرد بۆ یەکەم ڕۆژی جەژنەکە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ڕۆژانی جەژن:

ڕۆژی عـالفە (عەرەفە) بـازاڕ جمەیـی دەهـات و ئەوەی شـتێکی مـابێ دەیکـڕی و نەختـۆکەکیش، پاشـنیوەڕۆکەی، نرخـی شـتەکان دەدەبەزی، چـونکە چەنـد بـۆ ڕۆژێـک دوکانەکان نەدەکرانەوە.

جـاران، جـگە لە مـاڵی کـاکە زیـادی حەماغـای کـۆیە و چەنـد مـاڵێکی کـەمی دیـکە نەبێ، کـەس حەمـامی مـاڵی نەبـوو، ئەوەی سەرشۆرکیشی هەبـوو، ژن و پیـاو، دەچـوونە حەمـامی حەسـەناغا و حەمـامی ناوەنـدێ و حەمـانی پیسـکان و حەمـامی جمهـوری . دواتـر حەمـامی وەسـتا حوسـێنی نەجـاریش کـرایەوە. پـێش مەلابانـگدانی بەیـانی ئەو ڕۆژەو یەکەم ڕۆژی جەژنـیش، پیاوەکـان لەگـەڵ کـوڕە پارچەلەکـانیـان، بوخچەیـان دەخسـتە بـن کـۆشـی خۆیـان، فـانۆس و لایتیـان بەدەسـتەوە دەگـرت و دەچـوونە حەمـامێ، دوای دەوری سـەعات حەوت دەبووە نۆرەی ژنان تا پاش عەسرێ، کە دوای دیسان دەبۆوە نۆرەی پیاوان.

لەو یەک و ڕۆژە، لە گـۆڕەپـانی حەمـــامی حەســەناغای ـــ نزیـــک مزگـەفتـــی مەمحمووداغـــای، کـۆڵەگەکـــانی چەرخـــوفەلەک و جـۆلانەکـانیـــان دەچەقانـــد. یەک چەرخوفەلەک و عادەتەن سێ جۆلانە بوون. منداڵ خەنی دەبوون، هەبوو دەچوونە تەماشایان و خەبەریان بۆ یەکتری دەبردەوە کە چەرخوفەلەک و جۆلانەیان دانایە.

لە یەکەم ڕۆژی جەژن، هێشتا دونیا بۆڵێـل بـوو، ژن و پیـاو بە سـەرقەبران دەکەوتـن. جاران، عادەت نەبوو ئێوارەی جەژن بچنە سەر قەبران، دوای فاتیحا خوێندن دەگەڕانەوە ماڵەوە، پیـاوە نوێژکەرەکـان، خۆیـان دەگـۆڕی و پۆشـاکی نـوێ و خاوێنیـان دەپۆشـی و دەچـوونە مزگەفتی گەورە و ژنەکانیش خەریکی جێشت لێنانی خۆیان دەبوون و زوو منداڵەکانیان لە خەو هەڵدەستاند و تاقمی ئیستیکان و شەربەتیان حازر دەکرد.

پێش دەستکردن بە نوێژ، بە چەند سەعاتێک، بڵندگۆی مزگەفتی گەورە، بە دەنگی مەلا عەبدولرەحمانی دەستی دەکرد بە تەکبیرە لێدان..

مزگەفتی گەورە، ئەگەر تەروتووشێ نەبووایا، حەوشەو هەیوانەکانیشی پڕدەبوون، جا دوای وتـار و نـوێژکردن، ئەو خەڵـکە جەژنانەیان لە یەکـتری دەکـرد، دەبووە قەرەپەسـتە، دەیانەویشـت زوو بـگەنە لای مامۆسـتا و دەسـتی مـاچکەن و جەژنـی لـێ موبـارەک کەن. پیاوەکـان دەسـتی یەکتریـان دەگـوشی هەبـوو یەکـتری مـاچ دەکـرد و سـەر منـداڵیان مـاچ دەکـردو ئەوانـیش دەســتی گەورەکانیـــان مـــاچ دەکـــردن و بە یەکتریـــان دەگـــوت:

- "جەژنت لێ موبارەک بی و لە هەزارە جەژنان بی".

کە نوێژکەرەکان دەگەڕانەوە ماڵەوە. ماڵ و منداڵی خۆیان ماچ دەکردو هەموویان جەژنانەیـان لەیەکـدی دەکـرد ئەوجـا دەسـتیان دەکـرد بە نـان خـواردن، زۆربەی ماڵەکـان بـۆ بەیـانییەکەی پـڵاو بـرنج و قەیسـیان لێـدەنا .منـداڵ هەبـوو پـێش نـان خـواردن جلـکەی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

نوێیەکەی خۆی لەبەر دەکردو بە پەلە بوو خۆی حازر دەکرد، هەمیشە کچە عازەبەکان جلکی خوشک و براکانیان ڕێکدەخست و پۆشتەو پەرداغیان دەکردن. ئەوجا دەبووە کاتی بەخشینی جەژنانە، منداڵەکان دەچوونە لای باوکیان و ئەویش لە باوەشی دەکردن و ماچی دەکردن و یەکە یەکە جەژنانەی خۆی دەدانێ. جەژنانەکە، بە گوێرەی بەرک و باخەڵی کەسەکە بوو، عادەتەن یەک دەرهەم بوو هەبوو دەرهەم و نیو و دوو دەرهەمیشی دەدا. جار هەبوو نەنکەکانیش جەژنانەیان دەدا، بەڵام دایکەکان زۆر زۆر کەم.

لە دەوری سەعات هەشت سەردانی خزم و کەسوکارو دۆست و جیران دەستی پێدەکرد. منداڵ هەبوو نەدەچووە دەرەوە چاوەڕێی خزمەکانی دەکرد جەژنانەیان لێ وەرگرن ئەوجا بڕۆنە (جەژنێ). دراوسێیەکان جەژنانەیان نە دەبەخشی، خزمەکانیش، هەر یەکەی بە گوێرەی هەبوونی خۆی، عادەتەن بیست فلوس و سێ فلوسیان دەدا منداڵان.

پیاوە ماقوڵاکانی شاریش سەردانی قایمقام و مودیر شورتەو مودتر مال و ماڵی مەلا و ئاغاکانیان دەکرد و جەژنانەیان لێدەکردن.

پێش ئەوەی منداڵەکان بچنە دەرەوە، زۆرجار دایک و خوشکەکانیان جەژنانەکانیان لێ وەردەگرتن و بۆیان هەڵدەگرتن، هەبوو دەخیلەی گڵێنەی وەک شەربۆکەی هەبوو، پارەکەی تێ دەکرد. بڕێکی کەم پارەیان دەدایە هەر منداڵێک تا بچێ بۆ خۆی سەرفی بکات و سەد جاریش پێیان دەگوت: "ئاگات لە خۆ بێ بزری نەکەی."

بەگشتی گەورەکان لە هاتووچۆ دابوون تا نوێژی نیوەڕۆیە، جگە لەسەردانی ماڵی دایک و خوشک و براو خزم و دراوسێیەکان، دەچوونە ئەو ماڵانەی پرسەی نوێیان هەبوو. جاران جەژن بۆنەیەکی زۆر گونجاو بوو بۆ ئاشتبوونەوەی ئەو کەسانەی کە دڵێیان لێک ڕەنجابوو، جا یان کەسە ڕەنجاوەکان بۆخۆیان سەردانی یەکتریان دەکرد یان، کەسێکی دەسمڕاست و ڕیش سپی بە پێش خۆی دەدان و سەردانی ماڵی کەسەکەی دیکەیان دەکرد کە یەکێک دەچووە ماڵێک بۆ جەژنانە لێکردن، دوای تەوقەکردن و شانی یەکتر ماچ کردن، بۆ ماوەی یەک دوو جگەرەکێش دادەنیشتن، ژنەکان و کچەکان لە شووشەواتی جوان چوکلێت و شەکرۆکەیان دەهێنا، ئەوجا چا و شەربەت لەسەر دەستە باشی جوان و کولێچەو کێکی بە کونجیان دەهێنا. زۆرجار میوانەکان هەر شتێکیان دەخوارد و دەخواردرەوە، چونکە لە هەموو ماڵەکان شتەکانی پێشکێش دەکران زۆر لەیەک دەچوون. میوەو میوەجاتیان نەدەهێنا.

هەر لە بەیانییەکەی، پێش نیوەڕۆ، زبڵچی و دەهوڵچی لە دەرگایان دەداو بەبێ ئەوەی هیچ بڵێ،جەژنانەیان پێدەدان.

دوای وەرگرتنی جەژنانەوە و سەردانی هێندێ لەخزمان، دەستە دەستە منداڵی گەڕەکی بەرەو گۆڕەپانی حەمامی حەسەناغای بەڕێدەکەوتن، زۆربەی جار کوڕەکان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

پێکەوە دەست خوشکەکانیش پێکەوە، خوشک و براش هەبوو لێکدی جوودا نەدەبوونەوە، هەبوو تەواوەک عازەبان بوو. گەورە لەگەڵیان نەدەچوو و ئەوان ئازاد و سەربەست بوون، بەڵام زۆر زۆر ئامۆژگارییان دەکردن، تا ئەو ڕادەیە منداڵ هەبوو، دەستی لە باخەڵی دەر نە دەهێناو توند توندو دەرهەمەکەی لە ناو مستی دەگرت.

ڕووبەڕی ئەو کایەیە، لە نزیک مزگەفتی مەحمووداغاوە بوو تا نزیک فولکەی حاجی قادری، جگە لە دوکانەکانی بازاڕە گچکەلەی گەڕەکی بایزاغاو دوکانەکەی سوفی سەلیمی لە گەڕەکی قەڵاتی، ئەوە دوکانی شار بوو داخرابوو، سوێندم لە یەک دوو دوکان نەکەوێ کە شتی منداڵانیان دەفرۆشت و نزیک بوون لەو گۆڕەپانە. کە دەگەیشتیە ئەو گوڕەپانە، لە هەر لایەک، قۆمرغانەیەک هەبوو خوا خوات بوو زوو بگەیتێ و بزانێ چ دەگوزەرێت.دیارترین و سەرنجڕاکێشترین، دیمەن، چەرخوفەلەکەکەی سابیر حەلوا بوو، کە دەرستکردی وەستا عومەری نەجار بوو، و (٨) کورسی هەبوو و هەموو باڵ و شانەکانی بە بۆیەیی ڕەنگاو ڕەنگی تۆخ بۆیە کرابوو. هەر لە ڕۆژانی جەژن دایاندەناو دواتر هەڵیان دەگرتەوە بۆ جەژنێکی دیکە. سێ جۆڵانەی داریش هەبوو. سابیر حەلواو عەزیزی حەماڵ، جاڕیان بۆ چەرخوفەلەکەکە لێدەدا.نەفەری بە (١٠) فلوس بوو هەر کورسییەیی دوو منداڵ لەسەر دادەنیشتن، کوڕ و کچ سواری دەبوون، بەڵام جۆڵانەکان، پتر هەر کچەکان حەزیان لێ بوو، ئەویان نەفەری بە (٥) فلوسان بوو.

لەسەر ئەرزی دوو سێ کەس یانسیبیان دانابوو، ئەوەیش بۆ منداڵان و بۆ هەرزەکارەکان بوو، پتر هەر کوڕەکان لێیان خردەبوونەوە. یانسیبەکە هەشت گۆشەیەکی بەقەد سینیەکی مام ناوەندی بوو، لە ناوەندەکەی دەسکە نێرکێک هەبوو، وەکو دەسکی دەستاڕی، و باسکێکی بە بزمارك بەسەروە بوو، سەرێکی ئەو باسکە، کە بەسەر سینییەکە دەخولایەوە، چەند مۆرییەکی، بە داوێک پێوە شۆڕ ببۆوە، جا هەر خانەیەکی ئەو یانسیبە شتیکی لەسەر داندرابوو، وەکو: کامیرەی فلیم نیشاندان، ئەنگوستیلەی منداڵان، ترومبێلۆکەی جوان جوان، قەڵەم پاندان، سعاتی باغەی دەستی، شووشە بۆن، فیتفیتەی گران، لە خانەیەکێک بڕێک پارەیان دادەنا. هەرچی ئەوەی هەرزەکارەکان بوو، پتر پاکەتە جگەرە و چەخماخ و قەڵەمبڕ و پارە بوو. جا هەر منداڵەی پارەکەی خۆی دەخستە سەر یەکێک لەو شتانەوە، کابرای یانسیبیش باسکەکەی دەسووڕاندو دەخولایەوە تا مۆرییەکان لەسەر شتێک ڕادەوەستاو، ئەو کەسە براوە دەبوو.

زۆربەی شتە نمایشکراوەکان لەسەر ئەرزی ڕیزکرابوون، هەشبوو تەخت و مێزی دانابوو،کابرایەک، لە کانزا سندوقێکی دروستکردبوو (٤) یان (٦) خانە بوو، هەر خانەی شتێکی تێدا بوو، وەک قیسی، کشمیش، مێووژ و کونجی و ئەو شتانە، بە (٥) فلوسی، هێندێک لەو خواردنانەی، کە تۆ داوت کردووە، لە سەری پارچە دارێکی، وەک مەستەڕە،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دادەناو دەبوایا تۆش زارت بکەیتەوە، ئەو بەدەستی خۆی قەسییەکەی، بۆ نموونە، دەخستە زارت. لە تەنیشت ئەوە،لە سەر مێزێک دوو شووشەی گەورەی لە شەربەتی مێووژیاندادەنا، و چەند قەلبە بەفرێکی چاڵە بەفرانی لەژێر گونییەکەی تەڕ دادەپۆشی. پەرداغی شەربەتی بەو بەفرە بە (٥) فلوسان بوو.

چەندان سینە شرووبی سوورو زەرد و کەسک لەسەر دەستەباشی و سینی گەورە گەورە ڕیزدەکران.

نەختێ لەو لاتر، لەسەر سینییەکی جۆرە شەکرۆکەیەکی ڕەنگاو ڕەنگی ڕەق ڕەقیان دروست کردبوو، لە شێوەی کۆتر و مامز و کەروێشک و بولبول و ماسی و ئەو شتانە بوون، یەکی بە عانەیەکی بوو.

ئەگەر لە جەژن، یەک دوو قاپ یان یەک دوو پسکویتی قوچەک، لە دۆندرمەکەی وەستا مستەفات نەخواردبایە، وەک ئەوە وابوو، جەژنەت نەکردبێ. ئەو عارەبانەیەکی سێ تایی بچووکی هەبوو و مەنجەڵی دۆندرمەکەی لەناو بەرمیلێکی لە داردروستکرابوو، بەفری خۆمانی تێدەکردو هەمیشە بە دەسکەکەی سەری مەنجەڵەکە، دەیسوڕان، تا پتر سارد بێ و نەتوێتەوە.

هێندێ لە عەتارەکانی بازاڕیش، شتومەکی خۆیان دەهێنایە ئەو گۆڕەپانە، وەکو شانەو ملەوکانەو جۆرەها بازن و شووشە بۆن و ....

لەوبەری ستۆدیۆی چنارۆک، یەک دوو سەیارەی لاندکرۆزەری سەرکراوە، ڕادەوەستان، منداڵیان سوار دەکرد، لە فولکەی حاجی قادرییەوە دەچووە فولکەی سەرباغی و دەهاتەوە.... ناوە ناوەشە تا لای قەسری کاکە زیادی دەچوو، نەفەری بە (١٠) فلوسان بوو.

لای نیوەڕۆ، منداڵەکان بەرەو ماڵ دەبوونەوە بۆ نان خواردن.

بە گشتی ژنەکان و کچە عازەبەکان پاشنیوەڕۆ بۆ سەردانی خزم و کەس و کاریان لە ماڵ دەردەچوون.

شەویش میوان و میوانداری هەبوو، بەڵام بازاڕ و چایخانە نەبوو. لە دووەم ڕۆژی جەژن چەند چایخانەیەک و دوکانێک دەکرانەوەو منداڵەکان، هەر وەکو ڕۆژی یەکەم، کاتەکەیان بەسەر دەبرد.

لە سێیەمین ڕۆژی جەژن تاق و لۆقە دوکان دەما نەکرابێتەوە، خەڵکیش تەڕەو سەوزەو میوەو ماست و پەنیر و و ئەو شتانەی لە ماڵ نەدەما، بازاڕ تا ڕادەیەک گەرم و گوڕی تێدەگەڕاوە.هەبوو لە پاشنبیوەڕۆی دووەم و یان سێیەمین ڕۆژ، دەچوونە سەیرانێ.

ڕێوڕەسمی جەژنی قوربانیش هەر وەک جەژنی ڕەمەزان بوو، بەڵام قوربانی تێدا دەکرا. وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لە هەرەتی شەڕی ئێران – ئیراق (١٩٨٠ – ١٩٨٨)، دواتریش، کارەساتی ئەنفال و هەڵەبجە، ئاسەواری ساردو سووڕی و خامۆشیان بەسەر ئەو دوو جەژنەدا هەبوو، خەڵکەکە قوربانی زۆری دابوو و جەرگیان سووتا و بوو. ڕەشپۆشی و چوونە سەر قەبران، زەقترین دیاردە بوون.

بەلام دوای ڕاپەرینی (١٩٩١)، جگە لەو دژوواری و زێقەتییەی دوو سێ ساڵی یەکەم، کە حاڵی خەڵکەکەی پەرۆش کردبوو و خەڵک زۆر نەبوو، دواتر، وردە وردە، جەژنەکان گەرم و گوڕییان بە خۆیانەوە بینی.

زۆربەی منداڵ و کچ و ژن، پۆشاکی نوێیان دەپۆشی و دەچوونە سەیرانان و سەفەرکردن بۆ هاوینەهەوار و شارەکان، دوای زۆربوونی ئۆتۆمبیل و گەشانەوەی خەڵکەکە، بووە باو. پتر قوربانی دەکرا، لە جەژنی قوربان و خێر و خێرات زۆرتر بوو، حزب و کۆمەڵە ئیسلامییەکان، لەو گۆڕانکارییەدا ڕۆڵیان هەبوو، کۆمەکی هەژار و دەستکورتەکانیان، بای خۆیان دەکرد.

چونکێ سەفەرکردن زۆر بوو و شاری یاری منداڵان، پەیدا بوو، گۆڕەپانەکانی جەژنانی جاران جۆرە سارددییەکی پێوە دیار بوو، لە کۆیە لە جیاتی ئۆتۆمبیل، منداڵان سواری گوێدرێژ دەبوون، بە پارە.

"لە گوندەکانی وەراتی کۆیە، چەژنە تەنیا بریتی بوو لە نوێژی جەژن و چێشتلێنانی بەیانی کە زۆربەی جار پلاوساور و قبوڵی بووە، کەمتر پلاوبرنج بووە، ئەوەندەی بۆشیان کرابێ گۆشتی لەگەڵ بووە. ئەوجا سەردانی ماڵی یەکترییان کردووە، خزمەکانیش دەچوونە گوندەکانی دەرودرواسێ بۆ پیرۆزکردنی جەژن، هەر ئەوکاتە خێزانەکانیان لەگەك خۆیان دەبرد، ئەگەر سەردانی ماڵی خزمانیان بکردبایە. دەنا هەر مەلا و شێخ و سەید و پیاوەکان دەچوون. منداڵ، جەژنانەی منداڵ نەبوو. ئەگەر بکرابایە شەرواڵێک یان کراسێکیان لە خام یان لە جانگ بۆ دەکردن. ژن و پیاوەکان هەر جلی خۆیان دەپۆشی کە پێشتر دەیان سووشتن تا پاک و خاوێن بن."(دێدەوان ٢٠٢٢)

پێشمەرگەکان، لە بارەگاکان، هەوڵیان دەدا، بۆخۆیان ڕۆژەکە بکەنە جەژنە. خواردنیان پتر نیسک و نۆک و ساوار و خورما و ڕوون بووە، گۆشت زۆر کەم هەبوو. ئەگەر ئیمکانییەت هەبووایە، هەوڵدەدراگیسکێک بکرڕێت و پلاوبرنج لێبندرێ "(پشتیوان ٢٠٢٢).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

• **چەژنی مەولودی نەبەوی:**

لە کۆنەوە، ئەو جەژنە لە کۆیە یادی کراوەتەوە، لە گەڕەکەکانی شار، بەشەو دوو جۆرە مەولود، لە ماڵەکاندا، لە لای مەولودخوێنی ژن یان پیاو، دەخوێندرایەوە، مەولوودی ژنان، وە مەولوودی پیاوان. بۆنەکە گەرم دەبوو چای و قاوەی تێدا دەگێردرا و تەنزیلەی تێدا دەرخوێندرا یەوە و و بەستە و غەزەڵیشی تێدا بە گۆرانی دەگوترا، کە زۆربەیان تەواشیحی دینی بوون.

دوای ڕاپەڕین، لە هێندێ لە مزگەفتەکان، خوێندنەوەی مەولود ئەدا دەکرا و خەڵک کۆ دەبوونەوە. بەڵام وەکو یادکردنەوەکانی هەولێر گەورە و گەرم و گوڕ نەبوون.

• **ڕێوڕەسمی جەژنی نەورۆز:**

نەورۆز، وەک مێژوو، ئەفسانە، جەژن، ڕۆژ، بۆنە و یاد و بیرەوەری و (ڕەنگدانەوەی لە ئەدەب و هونەری کوردیدا)، چەندان کتێبی لەسەر نووسراوە.

وەک دەزانین، لە سەرەتای سەدەی بیستەوە، یادکردنەوەی جەژنی نەورۆزیش دیسان زیندووکرایەوە. پیرەمێردی شاعیر (١٨٦٧ - ١٩٥٠) لە ساڵی (١٩٢٥) لە ئەستەنبوڵ دەگەڕێتەوە سلێمانی، لە ساڵی (١٩٤٥) بۆ یەکەمین جار ئاهەنگی نەورۆز لە سلێمانیدا گێردراوە، هەر یەک لە کامیل ژییر و د. عزەدین مستەفا ڕەسووڵ و سەدیق ساڵح...تاد، نەورۆزی ئەو ساڵەیان کردووە بە دەستپێک، لە کوردستانی باشووردا.

بەڵام، نابێ ئەوەش فەرامۆش بکەین کە مەلا محەمەدی جەلیزادە (مەلای گەورە) (١٨٧٦ - ١٩٤٣) لە نەورۆزی ساڵی (١٩٣٨)دا لە کۆیە، وتارێکی بە زمانی کوردی پێشکێش کردووە و ڕیزی لەو ڕۆژەگرتووە.

لە دوای ساڵی (١٩٤٥) نەورۆز و ئاگری نەورۆز، وردە وردە لە شارەکانی کوردستان بووەتە جەژن و یادی کراوەتەوە، تەنانەت پیرەمێرد، قەسیدەی (ئەم ڕۆژیساڵی تازەیە نەورۆزە هاتەوە / جەژنێکی کۆنی کوردە بە خۆشی و بە هاتەوە) لە نەورۆزی ساڵی (١٩٤٨)دا گوتووە.

چونکی ڕۆژی (٢١)ی ئادار، لە مێژووی هەموو نەتەوە و ئایینەکانی میزۆپۆتامیا، پیرۆزی خۆی هەبووە، وەک سەرتای ساڵ و هاتنی وەرزی بەهار و زیندووبونەوی زەوی و دارودرەخت و خۆش بوونی ئاو هەوا، سایبە و ئێزیدییەکانیش سەری ساڵی خۆیان هەر لەو مانگەدا بووە، "لە وەتەی ساڵی (١٩٢١) دەوڵەتی عێراق، ئەو ڕۆژەی کردووەتە پشووی فەرمی و ناوی لێناوە(جەژنەی دارودرەخت)، لە هەموو شارەکان، قوتابخانەکان و ڕێکخراوەکان هەڵدەستان بە چاندنی نەمام و دارودرەخت، بە تایبەتی لە شۆستەو کەنار جادە و شەقامەکانی شار. دوایی بەیانامەی ئاداری ساڵی (١٩٧٠)ش، ناوەکەیان گۆڕی بۆ جەژنی بەهارو جەژنی نەورۆز."(محەمەد ئەل ئەدهەمی/المنتدی العراقی).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئاگری نەورۆز، لە شاری کۆیەم، لە ساڵی (١٩٤٦) کراوەتەوە، هەرچەندە قسە هەیە کە لەساڵی (١٩٤٥) لە شاخی پیسکە چەند گەنجێکی خوێنگەرم ئاگری نەورۆزیان کردووەتەوە، بەڵام دلزاری شاعیر (١٩٢٠ - ٢٠٢١) باسی ئەوە ناکات.

هەر لە ساڵی، (١٩٤٦)پارتی دیموکراتی کورد دامەزرا و "بۆ یەکەمجاریش حیزبی شیوعی عیراقی، بە فەرمی یەکەم شانەی خۆی لە شاری کۆیە بەیانکرد و دەستیان کرد بە جموجۆڵ و چالاکی حیزبی و جەماوەری."(عەبدولمەسیح ٢٠٢١ ل. ٢٣)بێگومان، حکومەتەکانی بەغدا، هەر هەموویان دژی سەرهەڵدان و گەشانەوەی بیری ئازادیخوازی کوردبوون، بۆیە یادکردنەوەی جەژنی نەورۆز، تا ڕادەیەک بە نهێنیی چالاکییەکانی ئەنجامدەدرا. ئەوکات تەنانەت پۆشینی ڕەنگوجۆغەڵیش، قەدەغە بوو، لەسەریشی بەند دەکران.

"جەژنی نەورۆزی (١٩٤٦)، لە شاخی مشکەی بوو، هاوبەش، هەڤاڵانی پارتی دیموکرات و هاوڕێیانی حیزبی شیوعی، بەیەکەوە ئاهەنگەکەیان گێرا، ژمارەیەک کورسییان دانابوو، بەڵام سەکۆ و شانۆ نەبوو، جەماوەرەکە تێکەڵ بوو لە ژن و پیاو و منداڵ. بڵندگۆ نەبوو، ڕادیۆیەکی پاتریێ تەڕیان، هێنابوو، بە هێندێ تەکنیک، کردبوویان بە بڵند گۆ، هەرچەندە دەنگی باش نەبووە. لەو نەورۆزەدا، شیعر و سروود و گۆرانی و چالاکییەکان، هەموو بۆ هۆشیارکردنەوەی جەماوەر بوو. (عەبدولکەریم شێخانی ٢٠٢٢)

ئەو لاوە خوێنگەرمانەی، لەو چالاکییەکانی ئەو نەورۆزانەدا بەشدار دەبوون، (نەورۆزی ١٩٤٦، ١٩٤٧، ١٩٤٨، ١٩٤٩) هەر کادیرەکانی پارتی دیموکرات و حیزبی شیوعی عیراقی بوون، لە شارەکەدا، ئەوانیش هێندێجار، بەیەکەوە نەورۆزیان دەکردە و هێندێ جاریش بە جیا. لەو چالاکوانانەی ناویان هاتووە، ئەحمەد دلزاری شاعیر، تێکۆشەر فاتیح ڕەسوڵ، جەلال تاڵەبانی، شەهید دکتۆر خالید حەمە سەعید، شیخ جەنگی تاڵەبانی، کەریم شارەزا، کەریم شیخانی وەک قوتابی، مەحموداغای کاکە زیاد، دڵدار، عوسمان عەونی، ڕۆستەم حەوێزی، عوسمان خۆشناو، عەبدولواحێد سەدیق، عەبدولڕەحمان مەحموود حەوێزی ناسراوە بە عەبدوڕەحمانە شێتە، حەمە عەلی مەلا ساڵح، موحسیناغای حەوێزی، واحید حەمکول...تاد.).

"نەورۆزی ساڵی (١٩٤٧)تیش هەر بە هەماهەنگی بیروەچووە، بەڵام نەورۆزی (١٩٤٨) بووە دوو نەورۆز، حیزبی شیوعی، نەورۆزی خۆی لە تاتووکان کرد." (عەبدولکەریم شێخانی ٢٠٢٢)نابێ ئەوەشمان لەبیر بچی، لەسەردەمی پاشایەتی، هەرچەندە ئەو جەژنانە بە فەرمی ڕێپێدراو نەبوون، بەڵام پۆلیس و پیاوانی ئەمنیش، چاوپۆشیان لێدەکردن و خۆیان تێنەدەگەیاندن، بۆ ئەوەی جەماوەرەکە نەورووژێن و ئاژاوە ڕوونەدا. چالاکییەکانی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئاهەنگەکە بریتی بوو لە خوێندەوەی وتاری حەماسی و شیعر و سروود و گۆرانی، ناوە ناوەش، تەمسیلی کاوە و زوحاکیان، بۆ ئامادەبووان، نمایش دەکرد.

ئەوسا چەند ڕۆژێك پێش نەورۆز خۆ ئامادە دەکرا، تەنانەت لەسەر گردی (تاتووکان)، کەپریان دروستکردبوو، شەو پاسەوان و ئێشکچییان دانابوو. نەکو ناحەز و پیاو خراپ، سەکۆ و شانۆیەکە تێك بدەن و گێرەشێوێنی بنێنەوە."(حەسەن کاکە ٢٠١٥ ل. ١٥) لەو نەورۆزەدا" برازەیەکی دڵداری شاعیر، بە ناوی نەرمین ئاسەف، کە کچۆڵەیەکی دە دوانزدە ساڵان بوو، شیعرێکی دڵداری خوێندەوە."(عەبدولکەریم شێخانی، ٢٠٢٢)تاوەکو کودەتای (١٤ی تەممووزی ١٩٥٨) ئاهەنگەکانی جەژنی نەورۆز لە کۆیە، لەو سەیرانگا و باخ و دەشت و دەرانەی دەووری کۆیە دەکران، وەکو سەیرانگای تاتووکان، کانییەقەرە، شاخی مشکە، حەمامۆك، دەرماناوان...تاد. پتر هەر کوڕوکاڵ و پیاو ئامادە دەبوون، ژنان کەمتر دەچوونە سەیری ئەو ئاهەنگانە، خۆ ئەوکاتیش، زۆربەی مەلاکان دژی کردنەوەی ئاگرو جەژنەکە بوون. بەڵام پاشنیوەڕۆیەکان، خەڵك، دەستە دەستە، شتومەکی سەیرانی هەڵدەگرت و بە پێیان دەچوونە ئەو شوێنانە و بە شایی و هەڵپەڕکێ تا زەردەپەڕ، ڕۆژەکەیان بەسەر دەبرد.

چونکە، دوای نەورۆزی (١٩٤٨) تا (١٤ی تەممووزی ١٩٥٨)، جموجۆڵ و چالاکی هەردوو پارتی سیاسی و جەماوەر لە کۆیە زۆر کاریگەربوون، چەندان خۆپێشاندان و مانگرتن و پەلاماردانی سەر دامودەزگا حکومییەکان ڕوویدا، وەك: خۆپێشاندانی وەسبە لە (١٩٤٨/١/٢٧)، سووتاندنی سندووقتی هەڵبژاردن و ڕووداوی مام ئەسعەدی کفنلەبەر (١/١٧/ ١٩٥٣)، خۆپێشاندانی (١٩٥٣/١٢/١٥)، سووتاندنی سینەمای سەفەری و تەقە و کوشتن و بریندار بوون لە خۆپێشاندانی (١٩٥٥/٢/٢٣و ١٩٥٦/٢/٢٠)، دەیان لە چالاکوان و خەباتگێڕەکان دەگیران و ڕەوانەی هەولێر و کەرکووك و بەغدا و بەندیخانەی نوگرە سەلمان دەکران و دووردەخرانەوە. ئەمانە تا ڕادەیەك کاریگەریان لەسەر جەژنەکانی نەورۆز هەبووە و تەگەرەیان زۆر بۆ دروستکراوە.

زیندانییەکان، ئێوارەی نەورۆز، لە بەندیخانەکاندا، هەر هیچ نەبووایە، بۆ ئاگری نەورۆز، وەك ڕەمزێك، چەند دنکە شقارتەیەکیان، دەچەقاند و دەسووتاند.

کودەتای(١٤ی تەمموزی ١٩٣٨)، کۆتایی بە (٣٧) ساڵ حکومڕانی پاشایەتی لە عێراق هێنا و بووە سەرەتای سەردەمێکی نوێ، کە سەرلەبەر شێواز و سیستمی سیاسی و حکومڕانی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فکری...تاد.، ئەو وڵاتەی گۆڕی. دەرگای ئازادییەکان، لە سەرەتادا، کرانەوە، بژێوی خەڵك باشتر بوو، حیزب و ڕێکخراو و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەندیکاکان، دەرگایان والا بوو... . ئەوانە هەموو ڕەنگانەوەیان لە جموجۆڵ و چالاکی حیزبەکان و جەماوەر هەبوو.

نەورۆزی(١٩٥٩)، یەکەمین نەورۆزی سەردەمی کۆماری بوو. لە کۆیە هەردوو حیزب، پارتی و شیوعی، گەورەترین ئاهەنگی نەورۆزیان لە مێژووی شارەکەدا گێڕا. ئاهەنگەکە، کە ئامادەکاریی باشی بۆکرابوو، لە گۆڕەپانی تۆپی پێ بوو، لە پشت نەخۆشخانەی کۆماری، ئەو دەم ــ خوار سەرای نوێی ئێستا. قەنەفە و کورسی و تەخت لە لایەکی گۆڕەپانەکە، پشت لە خۆر، بۆ گەورە پیاوانی شار و میوانەکان، ڕیزکرابوون.ژنان لە گردی عەرەبییانەوە، کە بەسەر گۆڕەپانەکەیدا دەڕوانی، دانیشتبوون، جەماوەرەکەش لە هەر چوار دەوری گۆڕەپانەکە، تەماشای ڕێورەسمی ئاهەنگەکەیان دەکرد و چەپڵەیان لێدەداو دڵخۆشی خۆیان نیشان دەدا. چەندان سیاسەتمەدار و شاعیر و ئەدەب و شانۆکار و نۆزیکژەن تێیدا بەشدار بوون. شیعری حەماسی تێدا خوێندرایەوە، جگە لە سروودو شانۆی کاوەی ئاسنگەر. بۆ یەکەمجار، هەر سێ بڵندگۆیەکانی سەر گومبەزی مزگەوتی گەورەیان هێنابووە ئەوێ. تا دوای عەسر، ئاهەنگەکە بەردەوام بوو. بازاڕ بە تەواوی داخرا بوو، کۆیە هەمووی هاتبووە تەماشای ئەو ئاهەنگە. سەر لەئێوارەکەشی، لەسەر لوتکەی باواجی و کۆسار و هەیبەسوڵتان و سەر گردۆڵکەکان و سەر شوورەی قشلە و لە سەربانەکانی شار ئاگرا کرابۆوە.

تیپی مۆسیقای باواجی، لە ئاهەنگێکی پڕ جۆش و خرۆش ئاهەنگی جەژنی نەورۆزی (١٩٦٠) گێرا.بەڵام نەورۆزی (١٩٦١) دوو ئاهەنگ بوو، جەماوەری شار بوو، بەسەر بەرەی پارتی و بەرەی شیوعییەکان دابەش ببوون. نەورۆزی پارتی لە گردی مامئەحەی بەڕێوەچوو، بەرانبەر قشڵەی، بە دیوی زرێبارێ. هی شیوعییەکان هەر لە گۆڕەپانی تۆپی پێ بوو. ئەوەی ڕاستی بێ، ئەو دەم، شەپۆلێکی بیر چەپ و شیوعییەکان، زۆربەی گەڕەکەمانی شاری گرتبۆوە، تەنانەت گەڕەکی بایزاغا، بە گەڕەکی مۆسکۆ ناوزەند دەکرا. زۆربەی فەلاحی گوندەکان هەواداری شیوعییەکان بوون، کە دژی دەربەگ و ئاغا چالاکیان دەنواند. ئەوەشمان لەبیر نەچێ لە کەرکووک و موسڵ، کووشت و کووشتاری خوێناوی ڕوویدا، تا ڕادەیەک، جەماوەرەکە دەهات گیانی توندڕەوی تێیدا چەکەرەبکات. چەند جارێکیش لە بازاڕ، شەڕەدەمێ و دەستلێک وەشاندن، لە نێوان، ئەندام و هەوادارانی ئەو دوو حیزبە ڕوویدا. ئەمانە، گەرچی حەماسەتی حیزبییەکانی گەرم کردبوو، بەڵام عەوام و جەماوەرە بێلایەنەکەی سارد کردبۆوە. بۆیە ئاهەنگی هەردوو حیزب، گەرمگوڕی و حەماسەتی نەورۆزی (١٩٥٩)یان پێوە دیار نەبوو، بەڵکو، بە پەلار و تەنز، ئەو دوو حیزبە، ڕەخنەشیان لەیەکدی دەگرت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

له (١١ی ئەیلولی ١٩٦١)، دوای سەرنەگرتنی هەموو هەوڵی سیاسی و حیزبییەکانی کورد، لە گەڵ ڕژێمی بەغدا، بۆ دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەک بۆ (مەسەلەی مافی نەتەویی کورد)، بەیاننامەی هەڵگیرسانی شۆڕش ڕاگەیندراو، هەموو بارودۆخی وڵات شڵەژا و بە بارێکی سەخت و دژووار و خوێناوی پڕ کارەساتبارداکەوت. بۆ جەژنی نەورۆزیش، وەک جەژنەکانی دیکە، تاوەکو ناوەڕاستی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو، گۆڕینەوەی کارتی جەژنەپیرۆزە، باوە بوو، بە تایبەتی لە نێو قوتابی و ڕۆشنبیرو ئەدیبان دا. کارەتەکانیان پێش جەژن بە پۆست بۆ هاوڕێ و دۆست و خزمەکانیان دەنارد.

لەگەڵ ئینقلابی (٨ی شوباتی ١٩٦٣) ی بەعسییەکان، کۆیە کەوتە دەست پێشمەرگە، لە ئاهەنگی نەورۆزی ئەو ساڵەدا، کە دیاردەی هێزی چەکداری بەسەریدا زاڵ بوو، تەنانەت ژنیش هەبوو، دەمانچەی لە قەدی خۆی بەستبوو، بۆ یەکەمینجار، سەرکرایەتیی کورد، لە بەیاننامەیەکی حیزبیدا، ماف و داواکارییەکانی میللەتی بۆ جەماوەری ئامادە بوو خوێندەوە. هەر لەمساڵەشدا، بە ئامادەبوونی مەلا مستەفای بارازن، پارتی کۆنگرەییەکی نەتەویی لە کۆیە بەست. لە (١٩٦٣/٦/٢٢) سوپای عێراق، بە هاوکاریی تۆپ و تانک و فڕۆکە، شاری کۆیەی گرتەوە، بەوجۆرە، شارەکە کەوتە دەست جەلادانی بەعس و حکومی سەربازییان بەسەردا سەپاند، چەندان قەسابخانەیان بۆ خەڵکی سڤیلی شارەکە دانا و لە (٤ و ٣٠ ی تەمموزی ١٩٦٣) بە دوو وەجبە چەندان کەسیان لە دینگە پێچا و بە بەرچاوی خەڵکەوە گوللەبارانیان کردن.

لەو ڕۆژەوە تا نەورۆزی (١٩٧٠)، هەموو ئاهەنگەکانی شارەکە بەم جۆرە بەڕیوە دەچوو:

چونکە، چیا و گرد و بەرزاییەکانی شار ڕەبایەی سوپاس و جاشی لێبوو، گەنجەکان نەیان دەتوانی لە شوێنە بەرزەکان ئاگر بکەنەوە، بۆیە، وەک دەربڕینی یاخی بوونێک، لە گۆڕەپان و سەربانەکان، هێندە ئاگریان دەکردەوە، شار لە چڕەدوکەڵدا دەخنکا. پیاوانی ڕژێم، خۆیان بۆ ئەو ڕۆژە ئامادە دەکرد، بە جادە و شەقامەکاندا، بە زرێپۆش و چەکەوە دەسوڕانەوە، هەوڵیشیان دەدا ئاگرەکانی گۆڕەپانەکان بکوژێننەوە. بۆ ئاهەنگگێڕان، لە ساڵانی (١٩٦٦و ١٩٦٧)، کە باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی(جەلالییەکان)، دەستی لەگەڵ حکومەت تێکەڵ کردبوو، لە قوتابخانەدا، بۆنەیەکیان ساز دەکرد، پتر هەر هەوادارانی خۆیان بوون. سەیرانکردن لە ڕۆژەکدا کەم بوو، خەڵکەکە لەشار دوور نەدەکەوتەوە. زۆرجار، شەوانی نەورۆز دەبووە تەق و تۆق، پێشمەرگە، پەلاماری ڕەبایەوە و مەکۆکانی حکومەتیان دەدا. بەدزییەوە، بە شەو، لەسەر دارودیوار، درووشمی کوردایەتی، بە بۆیە دەنووسرا، پیاوانی ڕژێم، بە ڕۆژ دەیانسرینەوە. دروشمەکانی شیوعییەکان بۆیەی سوور بوو، ئەوانی پارتش زەرد.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

نەورۆزی(١٩٧٠)، تایبەتمەندی خۆی هەبوو، بەیاننامەی (١١ی ئادار) خوێندرابۆوە و پارتی دیموکراتی کوردستان، دەسەڵاتی بەسەر هەموو ڕێکخراو و دامودەزگا حکومییەکان هەبوو، لە گۆڕەپانی تۆپی پێ، نەورۆزێکی گەورەی پڕ لە حەماسەت و نەشووەی سەرکەوتن گێڕدارا. جگە لە سروود و گۆرانی تەمسیل و شانۆ، شیعری زۆر و وتاری زۆری تێدا خوێندرایەوە.

لەگەڵ هەڵگیرسانەوەی شەڕ، لە ساڵی بەهاری (١٩٧٤)، دیسان بارودۆخی وڵات پشێوی تێکەت و خەڵکێکی زۆر روویان لە شاخ کردو چوونە ڕیزی شۆڕش. دیسان نەورۆژ بۆوە، شەڕە ئاگرکردنە و چرەدوکەڵی شاران. ڕۆژەکانی نەورۆز، هیچ ئاهەنگ و سەیران و خۆشییان پێوە دیار نەبوو شەڕ و پێکدادانی خوێناوی لە هەموو بەرەکانی کوردستان بە قورسی بەردەوام بوو.

هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، تاکو ڕاپەڕینی(١٩٩١)، سەردەمی خامۆشیی جەژنی نەورۆز بوو، شەڕی خوێناوی هەشت ساڵەی عێراق . ئێران و دواتر شاڵاوی ئەنفال و کیمیابارانی کردنی هەڵەبجە و بادینان و چەندان شوێنی دیکە، ترووسکای خۆشیان لە دڵ و دەروونی کەسدا نەهێشت. بەڵام لە کۆیە، ئاگرەکان هەر دەکرانەوە و لە نەورۆزی (١٩٧٦) و (١٩٨٢) خوێندکاران خۆپێشاندانی گەورەیان کرد و، خەڵک تێیاندا شەهید کران، بە دەیان خۆپێشاندەر و چالاکوانیش گیران و ڕەوانەی زیندانەکانی کەرکووک کران. پێویستە، لێرە ئاماژەیەک، بۆ وەسیلەیەکی نوێی بەرەنگاربوونەوی دوژمن بکەم، کە گەنجەکان دایانهێنا بوو و زۆریش کاریگەربوو، ئەویش ئەوەبوو، لە زۆر شوێنی وەک، سەرکۆڵان و گۆڕەپان وچایخانەکان و لە نێو ئۆتۆمبیلاندا، سرووده نەتەوایەتییەکانی تایەر تۆفیق و محەمەد جەزا و حەسەن زیرەک...تاد..بە موسەجەلە، بەدەنگی بەرز لێدەدران، خەڵکیش لەسەر ئەوە دەگیران و زیندانی دەکران.

نەورۆزی بەهاری(١٩٩١)، زۆر جیاواز بوو، بەهاری ڕاپەڕین بوو، لە ئێوارەی نەورۆز کەرکووک، ئازاد کرا، هەموو شاخ و چیاکانی دەوری شاری کۆیە بڵێسەی ئاگر بوون، خەڵک زۆر دڵخۆش بوو، بەڵام چونکە شاری کۆیە هێشتا پرسەدار بوو، بە شەهیدبوونی نزیکەی (٤٠) کەسی سڤیلی بێتاوان، لە ئازاد کردنی کۆیە و شارەکانی دیکەدا، خەڵک سەیران و ئاهەنگی نەگێرا. ئازادکردنی کەرکووک، لەو نەورۆزەدا، گەورەترین ئاهەنگ بوو لە دڵی جەماوەرە ڕاپەڕیوودا.

لە بەهاری (١٩٩٢ تا ٢٠٠٠)، تا ڕادەیەک شێوازی یادکردنەوەی جەژنی نەورۆز هێندێ گۆڕانکارییان تێدا دەبینرا. دوای (١٩٩٤)شەڕێکی خوێناوی لە نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، هەرێمی کردە دوو ئیدارەیی. شێوازی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

ئاگرکردنەوە، لە سووتانی تەیەیی لاستیک و کەچەوپەچە، کە چرەدوکەڵی زیانبەخشی بۆ ژینگە و تەندرووستی دروستدەکرد، بووە یاری ئاگرین و ئاگری کەم دوکەڵ، پتریش لەسەر لوتکەی چیاکان دەکرانەوە. شەوی نەورۆز، لە کەناڵە تیڤییە زۆرەکان، بەرنامەی تایبەت پەخش دەکرا. لە هێندێ هۆڵ و یانە و چێشتخانە و هۆتێلدا، ئاهەنگی تایبەت، کە بە پلیت بوو، بە بەشداری گۆرانیبێژ و مۆزیکژەنی کوردی ساز دەکرا. ڕۆژی نەورۆزیش، چونکە خەڵک بژێوی باشتر بوو و ئۆتۆمبیل زۆر بوو، سەیرانکردن بۆ دەرەوەی شار بووە شتێکی باو، کۆییەکان تا بەنداوی دۆکان و دۆڵی خۆشناوەتی و شەقەڵاوە دەچوون."پێشمەرگەکان، ئەگەر لە بارەگاکان بوونایا، بە گۆرانی و سروو و قسەی خۆش سەوی نەورۆزیان دەبردە سەر. ئەگەر لە دەشتی کۆیە بوونایە، زۆر جار یەک و چالاکیان لە ئێوارەی نەورۆزەکەدا دەکرد، بۆ تۆقاندنی دوژمن. لەسەر لوتکەی چیای باواجی و حاجی قەڵا و لوتکەکانی دیکە، ئاگری گەورەیان دەکردەوە."(پشتیوان ٢٠٢٢)

جەژنی کرێکاران:

(١ی ئایار)، جەژنی کرێکارانی جیهانە، لەو ڕۆژەدا لەسەرتاسەری جیهان، کرێکاران بەدەر لە ڕەگەز و نەتەوە و ئایین و زمان و کەلتوور و بیروباوەڕ، بە درووشمی "کرێکارانی جیهان یەکگرن" چالاکی دەنوێنن و داوای ماف و داخوازییەکانی خۆیان دەکەن. سەرگوزشتەی ئەو جەژنەش بۆ ئەو ڕۆژە دەگەڕێتەوە کە کرێکاران لە (١ی ئایاری ١٨٨٦) لە شیکاگۆ، لە ئەمەریکا، داوای کەمکردنەوەی کاتژمێری کارکردنیان کرد، بەڵام دەسەڵاتداران بە ئاگر و ئاسن وەڵامی کرێکارانیان دایەوە و (١١)کەس لە هەردوو لا کوژران. لە ساڵیادی ئەو ڕۆژە لە (١٨٩٠)، گۆنگرەی ئوممەمی شۆشیالستی لە پاریس، داوی خۆپێشاندانێکی سەرتاسەری جیهانیی کرد. لە ساڵی (١٩٠٤) یشدا، لە کۆنفرانسی ئەم ڕێکخراودا لە ئەمستردام، بریار درا، هەموو ساڵێک، لەو ڕۆژەدا کرێکار نەچنە سەر کارو ببێتە پشووی فەرمی.

هەمیشە حیزبی شیوعی و مارکسی و چەپەکان، ڕابەرایەتیی ئەو جەژنە دەکەن و خۆیان بە پارێزەر و پشتیوانیی چینی کریکار نیشاندەدەن، بۆیە لە عێراق و کوردستانیش، هەتا حیزبی شیوعی لە (٣١ی مارتی ١٩٣٤) دانەمەزرا، یادکردنەوەی ئەو جەژنە نەبوو بە نەریت.

جەنگی دووەمی جیهان (١٩٣٩-١٩٤٥)، لە عیراقیش، مەرگەسات و هەژاری و بەدبەختیی زۆری بۆ خەڵک هێنا، بەتایبەتی بۆ چینی ڕەش و ڕووت و کاسب و کریکار. لە تەمووزی (١٩٤٦) دەسەلاتی پاشایەتی لە کۆمپانیای نەوتی کەرکووک، (١٠) کرێکاری خۆپێشاندەری کووشت، لە خوارووی عێراقیش ڕۆژنامەی (دەنگی کرێکاران) بە عەرەبی دەردەچوو دەگەیشتە کوردستان، ئەوانە هەموو بوونە هۆکار بۆ وروژاندنی هەست و هۆشیاریی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کریکارانی کوردستان. ئەوەبوو لە شاری کۆیە، یەک ساڵ دوای ڕێکخستنی شانەی حیزبی شیوعی (لە ١٩٤٧)، یەکەمین یادکردنەوەی ئەو جەژنە بەڕێوە چوو.

جەژنی (١ی ئایار)، هەرچەندە جەژنێکی جەماوەری بووە - چونکە چینی کرێکار، کاسبکار و پیشەوەرەکانیش دەگرێتەوە، بەڵام قەت نەبووەتە جەژنێکی گەرموگوڕی سەرتاسەری شار و شارۆچکەکان، بۆیە دەکرێ، قۆناغەکانی لە (١٩٤٧ تا ٢٠٠٠) بەسەر (٤) ڕۆژگار دابەشبکەین:

ڕۆژگاری یادکردنەوەی نهێنی:لە (١٩٤٧) ەوە تا کودەتای (١٩٥٨)، کرێکارانی کۆیە، بە پشتیوانیی چالاکوانی حیزبی شیوعی بە نهێنیی یادی ئەو جەژنەیان دەکردەوە، حەسەن کاکە - کادیری ئەو حیزبە لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ:" هاوڕێیانی حیزب بە هاوکاریی دۆست و خەڵکی ڕەش و ڕووتی ڕەنجدەر، ساڵانە یادی بۆنەی (١ی ئایار)یان دەکردەوە. جارێک دەچووینە (کانی جلیت)، بەرانبەر گردی (خاڵمبەگی) و کەڕەتێکی دیکە دەچووینە هەوارێکی دیکە. جاماوەرێکی باشمان لە کرێکاران کۆدەکردەوە، پێشتر بانگەشە و ئامادەکاریمان بۆ دەکرد. ڕاستە، یادکردنەوەکان بە نهێنی بوون، بەڵام ئەو سەردەم، حکومەت، وەک حیزبی بەعس و عەرەبە شوڤێنییەکان نەبوو، نەدەهاتنە دەرەوەی شارو هێرشیان نەدەکردە سەرمان، هەرچەندە جاسووس و پیاوانی میری خەبەریان لێدەداین. جگە لە خوێندنەوەی وتاری حەماسی و هۆشیارکردنەوەی جەماوەرەکە، هێندێجار، شانۆگەریشمان تێدا نمایش دەکرد. ساڵ هەبوو، دەچووینە لای (کووران) لە (گەرووی سۆرکێ). هەموو ئامادەبووان و بەشداربووان، هەر هاوڕێیانی حیزب نەبوون، مامۆستا و ڕۆشنبیر و کەسایەتییە غەیرە حیزبییەکانیش دەهاتنە ئاهەنگەکانمان. بڵاوکراوەکانی حیزب، کە دەخوێندرانەوە، بە زمانی عەرەبی بوون،ئێمە بە زارەکی، بۆ ئامادەبووان دەمانکردەوە کوردی."(حەسەن کاکە ٢٠١٥ ل. ٣٠).

ڕۆژگاری ئاڵتوونی:ڕژێمی کۆماری، دوای (١٤ی تەممووزی ١٩٥٨)، مۆڵەتی سەربوخۆیی کاری حیزبی بە حیزبی شیوعی و پارتی دیموکراتی دا."لەو ڕۆژەوە حیزبی شیوعی هەرچی سەندیکاری کریکاران و پیشەوەران هەبوو، خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی و خۆی لێکردنە ساحێب، ئەمەش سەرتایی ململانێیەکی سیاسی بوو لەگەڵ جموجۆڵە نەتەوەییەکاندا."(العلاف ٢٠٢٢). (٤) ساڵی ڕەبەق، حیزبی شیوعی، گەورەترین جەماوەری بۆ یادکردنەوەی ئەو جەژنە کۆدەکردە و ئامادەکاریی باشیان بۆ دەکرد و چالاکی زۆریان تێدا ئەنجامدەدا. - لە برگەیەکی دیکەدا، بە درێژی باسی ئەو یادکردنەوانە دەکەین لە کۆیە).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ڕۆژگاری خامۆشی ئەم جەژنە:جگە لەو دوو سێ ساڵی دوای بەیاننامەی (١١ی ئاداری ١٩٧٠)، لە ساڵی (١٩٦٣ تا ١٩٩١)، جەژنی کرێکاران، لە عێراق و کوردستان و (کۆیەش)، بە خامووشترین و کزترین ڕۆژگار تێپەڕی. بەعسییە شۆڤێنییەکان، کەوتنە گرتن و کووشتنی هەرچی چەپ و ئازادیخواز و تێکۆشەر بوو، کە دەستی پێڕاگەیشت. هەزاران تێکۆشەر و خەباتگێڕی لە سێدارەدا، بەوەش نەوەستا، لە ساڵی (١٩٨٧) بە یاسا، زاراوەی (کرێکار)ی کردە (فەرمانبەر)، بەوەش، مافی سەندیکا و ڕێکخراو و کارکردنی لێزەفتکردن، بەو شێوەیە، کرێکار، لە فەرهەنگی ئەواندا، کەسێک بوو کە بەعسی بێ یان هەواداریی بەعس بێ، بۆیە هەر یادێک بکرابایەوە، لە ژێر دروووشم و ئامانج و پەیام و داخوازییەکانی ئەو حیزبە شۆڤێنییە بوو. واتا لەو سەردەمەدا جەژنی (١ی ئایار) بە چەقۆی بەعس، مردارکرایەوە.

ڕۆژگاری دوای ڕاپەڕین:بەداخەوە، گەرچی ڕاپەڕینی بەهاری (١٩٩١) لە باشووردا،، زۆر دەروازەی ئازادییەکانی خستە سەرپشت، بەڵام چینی کریکار و جوتیار، بە خەونەکانی خۆیان نەگەیشتن، وەک پشتر هەوڵیان بۆ دەدا. یادکردنەوەی ئەو جەژنە، بووە بۆنەیەکی ڕەمزی ساردوسوڕ. لە شاری ڕانییە، هەر دوو مانگ دوای ڕاپەڕین، یەکەم یادی لە لایەن ڕەوتی کۆمەنسیت کرایەوە. لە هەولێریش، لە ساڵی (١٩٩٢) و (١٩٩٣)، لە باخی گلکەند، جەماوەرێکی زۆر خەڵک ئامادەبوون و وتار و شیعر و داخوازییەکانی کرێکاران خوێندرایەوە، ئەودەم، سەردەمی بەرەی کوردستانی بوو. لە شاری کۆیەش یان ئەوەتا لە بارەگای حیزبی شیوعی، چالاکی بۆ کرابێ، یان زۆر ساڵان، کادیر و ئەندامانی ئەوانیش، دەچنە هەولێر، بۆ بەشداری کردنی لە کۆبوونە و خۆپیشاندان، بۆ وەدەست هێنانی مافی کرێکاران، جارێک لەبەردەم پەرلەمان و جارێک لەبەردەم بارگای نەتەوە یەکگرتووەکان. هەرچەند لە ساڵی (١٩٩٣)وە، کە حیزبی کۆمەنیستی کرێکارانی کورسستان دامەزرا، ئەو حیزبە، پتر ئەرک و خەمی کرێکارانی گرتە ئەستۆ، بەڵام لەسەر ئەرزی واقیعدا، یادەکانی ئەو جەژنە، زۆر لە ئاستێکی نزمدابووە، هەر ئەوەندە بوو، کە ڕۆژەکە دەکرا بە پشووی فەرمی، ئەوەیش بۆ خودی کرێکار نا ـ ئەوان، زۆربەیان، جەژنیانیش هەر کرێکاریان دەکرد.

جەژنی (١٤ی تەممووزی ١٩٥٨):

لەگەڵ خوێندنەوەی یەکەم بایاننامەی کودەتای (١٤ی تەمموز) لە ڕادیۆی بەغدا، وەکو مەلی بندکراوی ناو قەفەز، جەماوەری شاری کۆیە، بە پیاو و منداڵ و ژنەوە، ڕژانە سەر شەقام و گۆڕەپان و بەردەم مزگەوتەکان، زۆربەی دوکاندار و کاسبکار دوکانیان داخست. خەڵک تامەزرۆی هەواڵی تازە بوو، وردە وردە دەنگوباسەکان دەگەیشتن و خەڵکەکە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەرەتا، باش لە زاراوەکان تێنەدەگەیشت. کودەتا و سیستمی کۆماری و سەربەستی و ڕامالینی ئیستعمار و نەمانی ئیستغلال، گوێی ئەوخەڵکەی کاس کردبوو. بۆ ڕۆژی دووەم، وەک حەسەن کاکە دەگێڕێتەوە:"بۆ بەیانی، دوو شەو و دوو ڕۆژان، لەبەردەم سەرای کۆنی کۆیە، بووە بەشایی و هەڵپەڕکێ و دەهۆڵ و زورنا. بەڵامرۆژی چوارەم شاییەکە، بوو بە دوو شایی، هاوڕێیانی حزبی شیوعی لەبەردەم دەرگای سەرای کۆن ـ فولکەی حاجی قادری ئێستا، بەردەوام بوون لە گێڕانی شایی و هەڵپەرکێ خۆیان. (حەسەن کاکە ل. ٣٢)

جا چونکی دەرگای ئازادییەکان کرانەوە و حیزبەکان دەستکراوە بوون لە چالاکی نواندن و ڕاپەڕاندنی ئەرکەکەیان، شیوعییەکانیش کودەتاییەکەیان، بە سەرۆکایەتیی زەعیم عەبدولکەرین قاسم، بە هی خۆیان دەزانی، زۆر چالاکانەتر هاتنە مەیدانەکە، ساڵ نەسوڕایەوە، ئەوان بوونە زۆرینە چ لە شار و چ لە گوندەکان، تەنانەت گەڕەکی بایزاغا، بە گەڕەکی مۆسکۆ باس دەکرا، و پڕاڤدە بووە، ناوی کچان. چەندان ڕێکخراو و نەقابە مۆڵەتی فەرمی کارکردنیان وەرگرت و بارەگایان کردەوە. ڕۆژنامەی (طریق الاتحاد)ی زمانحاڵی شیوعییەکان و (خەباتی) پارتی، بە ئاشکرا، ڕۆژانە لە شەقامەکاندا بانگەوازیان بۆ دەکراو دەفرۆشان. دەکرێ بڵێین، یادکردنەوەی ئەو جەژنە، لە کۆیە زۆر جیاواز بوو، ئەتەکێت و شێوازێکی خۆییانەی وەرگرت، چونکە مامۆستا و خوێندکار و ڕۆشنبیر و ئەدیبی زۆر بوو. چالاکییەکانیشیان جیاوازو فرە ڕەنگ بوون.

ساڵەکانی (١٩٥٩، ١٩٦٠، تا ڕادەیەکیش ١٩٦١)، ڕێوڕەسمی یادکردنەوەی ئەو ڕۆژە بەم شێوەیە بوو: پێش چەند ڕۆژێک، شیوعییەکان، جەماوەری خۆیان و خەڵکیان هۆشیار دەکردەوە کە یادکردنەوەکەیان دەبێ جیاواز و نموونەیی بێ، کادیرانی پارتی، ئەوەندە ڕۆژەکەیان بە هەمیەتەوە وەرنەگرتبوو، بۆیە زۆریش بە گەرمی پێشوازیان لێ نەدەکرد. پێش چەند ڕۆژێک، ژنان و کچانی عازەب، خەریکی خاوینکردنە وە گەسگلێدانی بەردەرگا و کۆڵانەی خۆیان بوون و ئاوڕشینیان دەکرد، لە بازاڕیش دوکاندارەکان هەر وایان دەکرد.کوڕەلاو و گەنجەکان، دەچوون لە دەم ڕووبار و ئەو دەشت و دەرە، بە باوەشان ڕوولک و لق و چلی داری سەوز و جوانیان دەهێنا، سەردەرگای ماڵەکانیان، لە شێوەی تاق، پێدەڕازاندنەوە، بۆ ڕۆژی (١٤ی تەمووز) دەبووایە، ئەو سەردەرگایانە، بە چەندان وێنەی گەورە و ڕەنگاڵی عەبدولکەریم قاسم و کاغەزی ڕەنگاوڕەنگ و ئاڵای قەبارە جیاوازی عێراق بڕازێننەوە، هەر ماڵەی هەوڵی دەدا، ئارایشت و دیکۆڕەکەی لە دراوسێیەکەی جوانتر بێ، ناوە ناوەش ئەو کۆڵانەیان ئاوێزین دەکرد. کۆڵانە هەبوو، ڕێیان نەدەدا کەر و وڵاغ، پێیاندا تێپەڕێ، نەکۆ پیسی بکەنەوە. بەڵام ئەوەی لە شەقامی سەرکی شاردا دەکرا زۆر جیاواز بوو. چایخانەی فەتاح حەکیمی ـ هەوراز فولکەی حاجی قادری بەرەو باواجی، بارەگای پارتی بوو، هەرچی چایخانەی حەمە گەمحانی ـ بەرانبەر مزگەوتی گەورە، لەژێر هوتێلی چنارۆک،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

مەکۆی شیوعییەکان بوو، ئەم دوو شوێنە زۆر گەرموگوڕی و سەرقاڵی و هات و باتیان پێوە دیار بوو.

تاق جییە؟

دارتاشەکان، لە شێوەی پرد، لە دار و تەختە و قوماشی ڕەنگاو ڕەنگ، تاقیان دروست دەکرد. لە لای ڕاست و چەپی شەقامەکە دوو ستووونی گەورە و بەرز جێگیردەکران، بەرزییەکەیان دەگەیشتە (٧) مەتر. ئەوجا لەوسەر بۆ ئەمسەری دوو ستوونەکە، پردیان، بە تەختە دروست دەکرد. باڵای ئەو دوو ستوونە و جسری سەرەوەیان هەمووی بە ئاڵا و درووشمی عێراق و وێنەی گەورە گەورەی عەبدولکەریم قاسم دەڕازاندەوە، گلۆپی ڕەنگاوڕەنگ لە باڵای و قەدی ئەو تاقە وەک پشتێند، پێچاو پێچ دەبەسترا. لە ناوەندی تاقەکە، واتا ناوەندی شەقامەکە، وەک ڕەمز، کۆتر و چەکوش و داس و ئەو شانەیان پێدا شۆڕدەکردەوە، کە هونەرمەندەکان بۆیان درووست دەکردن. تاقی پارتییەکان، زۆر کەم وێنەی زەعیمیان دادەنا، پتر وێنەی مەلا مستەفای بارزانیان بە قەدی تاقەیان هەڵدەواسی. تاقی شیوعییەکان، بە ڕەنگ سوور و هی پارتییەکان بەڕەنگی زەرد، دەڕازاندرانەوە، ئەوا جگە لەو هەموو قوماشە ڕەنگاو ڕەنگە دیزاینکراوەی لێکپێچراو، کە لە هەموو لایەکەوە، وەک ڕایەڵی ڕەشماڵ، بە دەووری تاقەکانەوە دەکران. هەر حیزبەش، بە خەتاتی، درووشمی خۆی لەسەر دەنووسی.

لە دەوری هەر تاقەیێک، توێژ و چینی خۆی کۆ دەبوونەوە، ئافرەتان لە دەوری تاقی خۆیان و مامۆستایان لە دەوری هی خۆیان...تاد.، هەمووشیان جوانترین پۆشاکی کوردیان دەپۆشی، شیوعییەکان پتر، ڕەنگوچۆغەلی سوور و ئەوانەی پارتیش، ڕەنگەکانی دیکە.
، با بچینە نیو بازاڕ، هەر دوکاندارەی، پارچە قوماشێک و چەند ئاڵا و چەند وێنەیەکی زەعیمی بە پێش دوکان و بمیچیەکەیەوە هەڵدەواسی. بەوان دەتزانێ، کێ شیوعییەو کێ پارتییە. بیگومان هەشبوون، بیلایەن بوو و هیچیان هەڵنەدەواسی. جگەلە تاقەکانی ئەو دوو حیزبە، تاقولۆقە، هەبوو تاقی خۆی دروست دەکردو دادەنا، وەک تاقەکەی عوسمان عەونی شاعیر، کە بە ناوی تاقی تاقمی(انصار السلام) بوو.

جا لە دەوری سەعات نۆ و دە، کەژاوەی ئەو حیزبانە، لە کرێکار و جوتیار و خوێندکار و کاسبکار... بە ژێر ئەو تاقانەدا دەڕۆیشتن و دروشم و سروودی خۆیان دەگوتەوە، چەکوش و بێل و پێمەڕە و داس و قەڵەمی گەورەی دروستیکراو و ئاڵای ڕەنگاو ڕەنگ و ڕەسمی زەعمیان بەرزدەکردەوە و وێنەی زەعمیان لەبەرۆکی خۆیان دەدا. خەڵکیش، لەسەر شۆستەکاندا، بە چەپڵەڕیزان پێشەوازیان لێدەکردن، هەر کەسەی بۆ حیزبی خۆی. زۆر

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

جار کۆترەی سپییان بۆ ئاسمان هەڵدەدا.ببەمشێوەیە، یادی ئەو ڕۆژە، وەک جەژن، ئاهەنگی بۆ دەگێڕدراو، دەنگی بڵندگۆکان، لەو شەقامانەدا دەنگیدەدایەوە.

ئەو تاقانە، جار هەبوو بۆ ماوەی دە ڕۆژێک هەر دەمانەوە، دواتر، هەڵیان دەوەشاندنەوەو لەسەر شەقامەکاندا هەڵیان دەگرتن. کەس بە نیازی خراپەکاری، تخوونی ئەو تاقانە نەدەکەت. لەو سەردەمەدا، ڕۆژانە، وێنەی نوێی عەبدولکەریم قاسم و درووشمی جەمهوری چاپدەکران و لە شارەکاندا دەفرۆشان، بەدەیان شێوە لەسەر دەستەباشی و فەفخوری و لەگەن و قۆریە و قەڵەم و دەفتەری قوتابیان و ئەو شتانە، وێنە و درووشمیان ڕەسم دەکرد و ڕەواجی زۆری لەسەر بوو. وێنەی سەر دەرگای ماڵەکان، هەبوو تا ساڵ نوێ دەبۆوە لێیان نەدەکردەوە، پارتییەکان، ئەو شتانەیان نەبوو، کەم پارەشیان پێدەدا. کەم ئۆتۆمبیل هەبوو وێنەی زەعمی پێوە نەبێ.

هەر لە ساڵی (١٩٥٩) کەژاوەی (میهرەجانی جووتیاران) لە کۆیە بەڕێووەچوو، ئەویش شیوعییەکان سەرپەرشتیان دەکرد. لەو کەژاویەدا، نزیکەی (١٥) هەزار جووتیاری وراتی کۆیە تێیدا بەشدار بوون و زۆر نمایشی جوان جوانیان لەسەر شەقامەکاندا نوواند. ئەوان لە گۆڕەپانی تۆپانێ کۆبوونەوە و سێ چوار سەعات هەر وتار و باس و خواسی قانونی ئیسلاح زەراعیان بۆ دەکردن. شەو ئەوان مانەو و نەیانتانی بگەڕێنەوە گوندەکانیان، بەسەر مزگەوت و ماڵاندا دابەشیان کردن.ئەوکات، ئەوە گەورەترین کەژاوە بووە، لە مێژووی کۆیە. لە درووشم و هوتافەکانیاندا، داوای دەکرد، زەوییان بەسەردا دابەش بکرێ.
یادی (١٤ی تەمووزی ١٩٦١) ئەو گەرمو گوڕییەی بە خۆیەوە نەبینی، بەتایبەتی کە کووشتاری گەورە لە کەرکووک و موسڵ ڕوویاندا و حکومەت دەهات وردە وردە خۆی لە داخوازییەکانی کورد بدزێتەوە. تا لە (١١ی ئەیلول) ئیعلانی شەڕکرا لە نیوان هێزەکانی حکومەت و لەشکری کوردی.
بەمشێوەیە، یادی (١٤ی تەمووز)یش، چێتر نە کرایەوە و لە (١٩٦٣) بەعسییەکان ئینقلابیان کردو هاتنە سەر حوکم.

جەژنی(١١ی ئاداری١٩٧٠):

دەمێک بوو دەنگۆی ئەو دانووسانە هەبوو، گۆیا یەکێتیی سۆڤیەتیش داوای لە بەغدا کردبوو، کە دەبێ کۆتایی بەو شەڕ و شۆڕەهەشت ساڵییە، لە نێوان حکومەت و شۆڕسی کورد بێنن، کە هیچ لایەکیان تێیدا سەرکەوتوو نەبوون. ئەو بوو لە شەوی (١١ی ئاداری ١٩٧٠) بەیاننامەی ڕێککەوتنی حکومەت و شۆڕش، لە ڕادیۆ بەغدا خوێندرایەوە، لە هەموو شار و شارۆچکەیەک بووە تەقەی خۆشی و خەڵک هاتنە سەر شەقامەکان. ئەوە یەکەمینجار بوو حکومەتی ناوەندی عێراق دان بنێت بە مافی سیاسی و نەتەوەیی و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئیداریی و کەلتووریی گەلی کورد و هەوڵی چارەسەرکردنی کێشەی کوردی دابێ بە ڕێگەی ئاشتیانە و گفتوگۆ.

لەڕاستیدا، ئەو شەوە، بارودۆخی شاری کۆیە جیاواز بوو لەگەڵ زۆربەی شارەکانی دیکە، چونکە باڵی مەکتەبی سیاسی، کە پێیان دەگوتن (جەلالیی) بنکە و بارەگاو چەکداری زۆریان لە نێو شاردا هەبوو. چوار ساڵ بوو شارەکە لە ژێر دەسەڵاتی ئەوان دابوو، بۆیە خەڵکەکە ترسی شەڕی ناخۆیی نێوان (مەلایی و جەلالیی)یان هەبوو. هەرچەندە، سبەینەکەی گرژییەک ڕوویدا وفیشەکیشیان بە ئاراستەی بڵندگۆیەکانی سەر گومبەزی مزگەوتی گەورەوە تەقاند، بەڵام خۆشبەختانە، زوو سەرکردایەتیی شۆڕش، بەڕەی شەڕی براکوژی لە بن پێی حکومەتی بەغدا دەرهێناو، بەیاننامەی ئاشتەوایی لەگەڵ هەموو لایەنەکان، خوێندەوە، بەوەش، ئەندام و لایەنگر و هەوادرەکانی (جەلالیی)، بە شێوەیەک لە شێوەکان، پشتیوانیی خۆیان بۆ ڕێککەوتنامەکە نیشاندا.

بۆ بەیانی، خەڵکی شار، ڕژانە سەر شەقام و لە بەردەم سەرای کۆن ـ فولکەی حاجی قادری کۆیی، خڕبوونەوە و بووە شایی و هەڵپەڕکێ و دەهوڵ و زوڕنا، بە خۆشی و شاباشەوە. شاییەکە هێندە گەورە بوو، چەند جار پێچی خواردبۆوە. هەر یەک دوو سەعاتی نانخواردنی نیوەڕۆ خەڵکەکە پشوویەکیان دا، دواتر، گەرمتر دەستیان پێکردەوە. بەو شێوەیە، دوو شەو و دوو ڕۆژان، هەر شایی و هەڵپەڕکێ و دەهۆڵ و زوڕنا بەردەوام بوو. ڕۆژی دووەم، لە قوتابخانەی دواناوەندی کوڕانی کۆیەش، مەڕاسیمێکی ئاهەنگ و وتار و شیعر خوێندەوە سازکرا.

لە ڕۆژی سێیەمدا، بازاڕ ئاسایی بۆوە و خەڵک چوونەوە سەر کارو کاسبی خۆیان، بەڵام دوای بانگی خەفتنان، دیسان لە گۆڕەپانەکان، خەڵک، بە تایبەتی گەنج و چەکدارەکان، دەستیان کردەوە بە شایی و چۆپی ـ هەر دوای خوێندنەوەی بایاننامەکە چەکدارانی شاخ هاتنەوە نیو شارە و بارەگا و بنکەی خۆیان دانا. بۆ چواردە پانزدە شەوان، بەم شێوەیە، لە گۆڕەپان و مەیدان و کۆڵانە فراوانەکانی هەموو گەڕەکەکانی شار، شایی بوو. هەر دوای نانخواردنی شێوان، نەک هەر کوڕەلا و گەنجەکان، بگرە کچۆڵە و ژن و پیرێژنیش دەچوونە سەیری ئەو بەزم و هەڵپەڕکێیە. هەبوو بەسەر شایی زۆربەی گەڕەکەناندا دەگەڕا. لە چەند گەڕەکێک، پیرەمێرد و ڕیش سپییەکان، داوایان لە خەڵک کرد، کە کۆتایی بەو بەزمە بێنن، خەڵکەکە لە دەنگە دەنگ و هاتوباتی ئەو هەرایە، هەراسان و بێزرا ببوون.

لە ئاهەنگگێڕانی (١١ی ئادار) ئاڵا و وێنە و درووشم بەرز نەدەبینرا و هوتاف و بانگەواز و وتار خوێندنە و شیعر خوێندنەوە، نەبوو، هەر شایی و هەڵپەڕکێ بوو. جا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خەڵکەکە فێری چەندان جۆرە شایی تازەباو ببووە، چونکێ هێندێ لە پێشمەرگەکان، لە شار و دێیە دوورەکانی لای بادینان و گەرمیان و هەورامان هاتبوون، جا ئەوانیش، تەرزە شایی خۆیان دەکرد و خەڵک لاسایی دەکردنەوە. تەنانەی شایی (فەقێیان)نیش زیندوو کرایەوە، کە لەسەردەمی خۆی، فەقێیەکانی حوجرەی مزگەوتەکانی کۆیە دایانهێناوە. شاییەکانی شەوانە، دەهوڵ و زوڕنای لەگەڵ نەبوو، بەڵام گوتنەوەی زۆر تێدا بوو، ئەودەم شیعر و گۆرانی میللی زۆر گەشەی سەند و زیندوو بۆوە، بەداخەوە، کەس نەبوو تۆماریان بکات!
زۆر گۆرانی بۆ (١١ی ئادار) تۆمارکرا و زۆر شاعیر شیعریان بەسەردا گوت.

ساڵیادی (١١ی ئادار) لە ساڵی (١٩٧١ وە ١٩٧٢)، تەنها چەند گەڕە شاییەک بوو، لە ناوەندی شار. ئەو حەماسەت و گەرموگوڕییەی (١٩٧٠) یان پیوە دیار نەبوو. دەوای (٩) لە ڕێککەوتننامەکە، لە پیلانێکدا، هەوڵی کووشتنی مەلا مستەفای بارزان درا. لە ساڵیادی (١٩٧٣)، هیچ چالاکییەکی بەرچاو بۆ ئەو ڕۆژە بەڕیوەنەچوو، سەرتایی ساردی لە نێوان حکومەت و شۆڕش دەهات هەستپێبکرێ. حکومەت ئامادە نەبوو سنووری ڕێککەوتننامەکە فراوانتر بکات و کەرکووک و خانەقین و شەنگالیش بگرێتەوە، ئەوا جگە لە سەرهەڵدنی ڕاودونانی ئەندام و لاینگرەکانی پارتی لە بەغدا و شارە دوورە دەستەکان. ئەوبوو لە ئاداری (١٩٧٤) دیسان شەڕ و پێکدادان و کووشتار و ماڵوێرانی لە کوردستان دەستی پێکردەوە و یادی (١١ی ئادار)یش بە دەردی یادی (١٤ تەمموز) چوو.

جەژنی خۆشەویستی(ڤەلەنتاین):

ئەگەرچی، زۆر وڵات و نەتەوە، ڕۆژی دیاریکراوی خۆشەویستیی خۆیان هەیە، بەڵام لە سایەیی عەولەمە و پەیوەندییە سەردەمییەکان، ڕۆژی ڤالەنتاین، بە تایبەتی لەنێو کوڕ و کچە گەنجەکان، بووە جەژنێکی ساڵانە.

لە ناوەندی نەوەتەکانی سەدەی ڕابردوو تا ئیمڕۆ، لە نێو گەنجانی کوردی باشووریش، بە تایبەتی خوێندکارانی زانکۆ و پەیمانگەکان، لە (١٤ی شوبات)، ئەوە ڕۆژە بایەخی تایبەتیی پێدەدرێت. ئەوان لەو ڕۆژەدا پۆشاکی سوور، یان چەند پارچەیەک لە پۆشاکیانی سوور، دەپۆشن. گوڵی سوور دەگۆڕنەوە، نامە و کارتی پیرۆزبایی بۆ یەکتری دەنێرن. زۆربەی ساڵانیش لە زانکۆ (جار هەیە لە پەیمانگەکانیش) کۆڕی شیعر خوێندەوە، بۆ شاعیرە لاوەکان دەگێردرێ و گەنجان تێیاندا ئامادە دەبن.

جەژنی کەسی یان دەستە و دائیرە:

لێرەدا مەبەستمان لەو بۆنە کەسییە یان خێزانییە، کە ساڵانە شێوازی یادکردنەوە وەردەگرێ و بە شێوەیەک لە شێوەکان ئامادەبووانی خۆشی خۆیانی تێدا دەردەبڕن. وەکو

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ساڵیادی لەدایک بوون، ساڵیادی هاوسەرگیریی، بۆنەی دەرچوون لە زانکۆ و پەیمانگەکان... تاد.

لەڕاستیدا، هێندە لەمێژ نییە، ئەو جۆرە یادکردنەوە، هاتۆتە نێو کوردەواری. جا شاری کۆیەش، پریشکی پەڕیوەتێ. زۆربەی یادکردنەوەکان خێزانین و لە ماڵەوە، ئاهەنگیان بۆ ساز دەکرێ، دۆست و ناسیاو دەچن و دیاری پێشکێش دەکەن و وێنە دەگرن و خواردن و خواردنەوە دەبەشرێتەوە. هەیە هۆڵی بۆنەکان بەکرێ دەگرێ و ژمارەیەکی بەرچاو دۆست و هاوڕێیان داوەت دەکەن و بە شایی و مۆزیک و دیاری پێشکێش کردن و وێنەگرتن، کاتەکە بەسەر دەبەن.

بۆنە فەرمییەکان:

هەرچەندە، بابەتەکەمان تایبەتە بە جەژن و ڕێوەڕەسمەکانی، بەڵام لە عێراق و کوردستاندا، هێندێ بۆنە هەیە، کە ساڵانە یادیان دەکرێتەوە یان دەبنە پشوو. ئەو بۆنانەی کە بە فەرمی حکومەتی بەغدا، دەیانکاتە پشوو، نزیکەی (١٤) بۆنە دەبن، لە هەمان کاتیشدا، حکومەتی هەرێمی کوردستانیش نزیکەی (١٤) بۆنەی هەیە کە دەیانکاتە پشوو، ئەوە جگە لە پشووەکانی بەغدا.

بۆنەکان لە هەرێمی کوردستان (بە هی بەغدا و هەولێرەوە)، یادکردنەوە و ڕێوەڕەسمەکانیان جیاوازی هەبووە. لەسەردەمی پاشایەتیدا، لە بۆنەی فەرمیدا، خەڵکەکە، هیچ چالاکی و ئامادەییەکیان بۆ نەدەکرد، بەڵام حکومەت، بە شێوەی جیاواز یادی دەکردنە و ئاهەنگی بۆ دەگێران، وەک ڕۆژی دامەزراندنی حکومەتی عێراق و دانیشتنی مەلیک لەسەر تەخت، پێیان دەگوت(جەژنی جلووس).

لەدوای کودەتای (١٤ تەمموزی ١٩٥٨)ەوە تا ڕاپەڕینی (١٩٩١)، هەر ڕژێمەی کە دەسەڵاتی گرتووەتە دەست لە بەغدا، بۆنە و جەژنی خۆی هەبووە، وەک ڕۆژانی (٨ ی شوبات و ١٧ی تەمووز و ٧ی نیسان و ٢٨ی نیسان....تاد)ی ڕژێمی بەعسییەکان.

هەر بۆ نموونە، لە ساڵی (١٩٨٦)، بە زۆر هەرچی مامۆستا و فەرمانبەر و کارگوزار هەبوو لە کۆیە، لە ناو بارەگای مەنزوومەی بەعسییەکان، کۆبوونەوەیان پێکردن و داوایان لێکردن کە دەبێ بۆ ڕۆژی لە دایکبوونی سەددام حوسێن، ئاهەنگ بگێرن و جوانترین جلک و بەرگ بپۆشن و خۆشی دەربڕن. چونکە شاری کۆیە هەرگیز لەو بۆنەدا، خۆشی دەرنەبڕیوە. بڕیار درا کە چەندان کەژاوە، لە خەرجی دەوڵەت، بۆ چین و توێژەکان و کاسبکاران دروستبکرێ، بۆ ئەوەی کەژاوە گەورەکە، شایستەی ئەو یادەبێ کە بەڕێوەدەچێ. دوای هەموو ئامادەکارییەک، بە خەڵکەکەیان ڕاگەیاند، کە لە کۆیە ئەو کەژاوەو ڕێوەڕەسمە ناکرێ، دەبێ بچن بۆ هەولێر... دیسان بە چەندان شێوە چاوی خۆیان لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خەڵـــکەکە ســــــوورکردەوە کە ئەوان کەژاوەی ماتەمینیـــــان نـــــاوێ، هەر کەس لە ڕوو کامێراکاندا، ڕووی خۆی بشارێتەوە خۆشی نیشان نەدا، سزای قورس دەدەرێ. کاتێک، (٢٨ی نیسان) نزیک بۆوە، خەڵکەکەیان ئاگادار کردە کە بە فرمانی حیزب، نابێ شاری کۆیە لەو بۆنەیە بەشداری هەبێ،، نە لە کۆیە نە لە هەولێر، چونکە ئەوان بە نەیاری حیزبی بەعس لە لیستەی ڕەشدا ناویان تۆمار کراوە. لەڕاستیدا، یادکردنەوەی، هێندێ بۆنە کوردییەکانیش لە شارێکە و بۆ شاریک جیاوازی هەبووە، بەتایبەتی کە دوو ئیدارەیی، دەڤەری زوونی سەوز و زوونی زەردی بەڕیوە دەبرد، لە هەرێمدا، هێندی بۆنەی ئایینەکان و ئایینزایەکانی غەیری ئیسلامیش، دەکرێن بە شسوو و یادیان دەکرێتەوە، وەکو مەسیحیەکان کە (٤) ڕۆژ پشوویی فەرمییان هەیە و ئێزیدییەکان (١٣) ڕۆژ و جوولەکە (٥) ڕۆژ و سائینە مەندائییەکان (٥) ڕۆژ.

لە گەڵ هاتنی هەر ڕژێمێکی نوێ، بۆنە و جەژنەکانیش گۆڕانکارییان بەسەر دادێ، هەیە دەسڕێتەوە و هەیە لە نوێ یادی دەکرێتەوە. لە کۆیەش، لە ڕۆژی کیمیابارانی هەڵەبجەی شەهید و ساڵیادی کارەساتی ئەنفال و ڕۆژەکانی ڕاپەڕین، بە شکۆداری و وەفاداریی و چالاکی هەمە جۆر، بە تایبەتی لە لایەن گەنجان و ڕێکخراوە مەدەنییەکان، ساڵیادیان بەرز ڕادەگیرێن و چالاکییان تێدا بەڕێوەدەچێ .

جەژنی مەسیحییەکان لە کۆیە:

مێژووی مەسیحییەکانی وراتی کۆیە دێرینە، بە گوێرەی هێندێ سەرچاوە، دەگەڕیتەوە بۆ سەدەی یەکەمی زایینی، لەسەردەمی ساسانییەکان. قەشە (تۆما)ناوێک، وەک بانگخوازی ئەو ئایینە، لە ساڵی (٥٢ ز.) بۆ بڵاوکردنەوەی ئایینەکەڕوو لە وڵاتی هیندستان دەکات و دواتر بە کوردستاندا تێدەپەڕێ و خەڵک دەکاتە مەسیحی. (هاوژین ٢٠١٣ ل. ٦٠). "هەر بۆیەش چەندین دێر و کڵێسە و شوێنی ئایینی لە کوردستاندا هەن، کە لەسەر ئاستی جیهاندا بایەخیان پێدەدرێت و گرنگن. وەک:دێری مار مەتێ، کە بە کۆنترین دێری کریستیانە سریانییەکان لە کوردستان و هەموو عێراق دادەنرێت، لە سەدەی چواری زایینی، واتا لە سەردەمی دەسەڵاتداریی پاشای ئاشووری، مەلیک سەنحاریب، دروست کراوە. دێر ڕەبەن هورموزد، لە ئەلقووش،دێر مەریەمانە لە هەولێر، دێری مار عۆدیشۆ، دێری سوڵتانە مەهادۆخت، دێر رەبەن بۆیە لە شەقڵاوە، وەمەزاری ماربێنە قەردیشە، کە (مار بەهنام) یشی پێدەگوترێ، دەکەویتە سێ کیلۆمەتری باکووری گوندی هەرمۆتە، لە شاری کۆیە.

کەواتە، زۆر لە مێژە مەسیحییەکان لە وراتی کۆیە، لەگەڵ موسڵمان و جووەکان ژیاون، ئەوان هەم گەڕەکێکی کۆنیان لە شاری کۆیە هەیە بە ناوی گەڕەکی دیانان، کە کڵێسەی ئەوانی لێیە، هەم گوندی هەرمۆتە هی ئەوانە، کە ئێستا بووەتە بەشێک لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شارەوانی شارەکە. مەسیحییەکانی کۆیەش، وەک هەموو مەسیحییەکانی عیراق و جیهان، چەندان جەژن و بۆنە و یادی خۆیان هەیە، کە ساڵانە بە گوێرەی ساڵنامەی مەسیحیی خۆیان، کە لە کڵێسە هەڵواسراوە، یادیان دەکەنە و ئاهەنگیان بۆ دەگێڕن. وەکو:

جەژنی سەری ساڵ:

ئەمە یەکێکە لە جەژنە دیار و پیرۆز و مەزنەکانیان. بە بۆنەی لە دایکبوونی حەزرەتی مەسیح لە (٢٥ی کانونی یەکەم) وە دواتر جەژنی سەری ساڵ لە یەکی کانوونی دووەم، کە تێیدا مەسیح خەتەنەکراوە.ئەم دوو جەژنە پڕ لە هات و بات و تەدارەکە، مەسیحییەکانی کۆیەش یادی شەوی یەڵدا دەکەنەوە، کە بە سریانی بە مانای لەدایکبوون دێت، بەڵام یەلدای ئەوان، هەمان ڕێککەوتی ساڵنامەی کوردی و فارسی نییە. بێگومانە ئەو شەوە، سەرەتای وەرزی زستانە و بە درێژترین شەوی ساڵ دادەندرێت. مەسیحییەکان پتر ڕووالەتە ئاینییەکە بەو شەو دەدەن، کە شەوی خۆشی و شادییە. هەر لەو بۆنەیەدا، ئەوان لە (٢٧ی کانوونی دووەم) یادی (قطلت یەلوودێ) دەکەنەوە، کە بە مانای کووشتنی منداڵ دێت. لەم شەودا لە کلێسا قوداسی تایبەت بەڕێوە دەچێ. سەربوردەی ئەو یادە ئەوەیە کە، کاتێ حەزرەتی مەسیح لە دایک دەبێ، ئەستێرەیەکی گەش دەردەکەوێ، هیرۆدس، پاشای ئۆرشەلیم، دەزانی بەدیار کەوتنی ئەو ئەستێرە گەش، نیشانەی لە دایکبوونی مەلیکێکی نوێیە، بۆیە فرمان دەدا هەرچی کوڕە و تەمەنی سەرووی دوو ساڵییە بیکوژن. شەوێ مەلایکەت، هاتە خەونی یوسفی دەستگیرانی مریەم کە بچیتە میسر و ئەو کوڕەی دوور خاتەوە و نەگەڕێتەوە تا هیرۆدس دەمرێ. ئەوەیش وا دەکات، بەوە مەسیح لە کووشتن ڕزگاری دەبێ.

مەسیحییەکانی کۆیەش، لەو بۆنەدا، بابانوئێلیان هەیە کە بە پۆشاکی سوور و ڕیشی سپییەوە ماڵ بە ماڵ دەگەڕێ و دیاری بەسەر منداڵاندا دەبەشێتەوە، ئەمەش نەریتێکە لە سەدەی چواردەمەوە زیندوو کراوەتەوە، لە وەتەی لە ئەڵمانیا، ڕێوڕەسمەکەی مەتران نیکۆلاسی شاری موڕا، لە ئاسایی بچووک، یادکردەوە کە بە بێ فەرق و جودای ئایینی و زمان و نەتەوەیی، دیاری بەسەر هەژاراندا دەبەشییەوە. دانان و ڕازاندنەوەی درەختی سەر ساڵ، لە کڵیسە و ماڵەکاندا، دانانی ئەستێرەک لەسەر تۆقەڵەی درەختەکە، وەک ڕەمزی لەدایکبوونی مەسیح و هەڵواسینی دیاری بۆ منداڵان وچرای ڕەنگاوڕەنگ بۆ جوانی و ڕۆناکی. لە هێندێ شوێنێش، ئەو ئەشکەوتە دروست دەکەن، کە ئاژەڵ و مەڕی لێیە، وەک ڕەمزێک بۆ شوێنی لەدایکبوونی حەزرەتی مەسیح.

لە شەوی (٢٥ی کانوونی یەکەم) و شەوی (١ی کانوونی دووەم) هەموو مەسیحییەکان دەچنە کڵیسە و دوو سێ سەعات تەراتیلی ئایینی دەخوێنن و نوێژ دەکەن،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بخورێکی زۆر دەسووتێنن تا شوێنکە بۆنی خۆش بێت. دواتر لە حەوشەی کڵێسە پیرۆزبای لێکدەکەن،ئەوجا هەموویان لە شوێنێک کۆدەبنەوە، یان دەستە دەستە دەچنە ماڵی خزمان و ئاهەنگ دەگێرن. بۆ ڕۆژی دواتر، دەچنە هۆڵی خۆیان لە هەرمۆتە و پێشوازی لەوانە دەکەن کە دەچن بۆ پیرۆزبای کردنیان. لەو ڕۆژەدا، ئەوانەی دڵیان لێکرەنجاوە لەگەڵ یەکدی ئاشت دەبنەوە. ئەوان لە ڕۆژی دووی مانگیش یادێک دەکەنەوە کە بە ناوی ڕۆژی شەمعون ساوا ناسراوە.

ئەوان تقووسی خۆیان لەم جەژن و ڕۆژانەشدا ئەدا دەکەن:

یادکردنەوەی تەعمیدکردنی عیسا:

مەسیحییەکانی کۆیە بۆ ماوەی (١١) ڕۆژ جەژن دەگێرن لە (٢٥ی کانوونی یەکەم، تا ٦ی کانوونی دووەم).

یادی باعوتا (باعوثا):

لەم بۆنەیەدا، سێ ڕۆژان (٧٢ سەعات) بە ڕۆژەدەبن و هیچ ناخۆن.

یادکردنەوەی هەینی مردووان:

لە کۆتایی مانگی شوبات، سێ ڕۆژ پێش هاتنی ڕۆژووی گەورە، بۆ ڕیزگرتن لە مردووەکانیان، قوداسی تایبەتیان بۆ دەکەن.

جەژنی ئاگرە پاییزە (جەژنی سەلیب):

دەکەوێتە (١٣ی ئەیلول)، لە هەرمۆتە، پێش هاتنی ئەو ڕۆژە خۆیان ئامادە دەکەن، قوداسی تایبەت بەڕێوەدەچێ. ئەوسا مەشخەڵە ئاگر دەکەنەوە. لەم ڕۆژگارەدا، چرا و ڕستە گلۆپی ڕەنگاو ڕەنگی بچووکی بەکاردێنن بۆ دروستکردنی هێمای خاچ، لەسەر دیوار و لە شوێنە بەرزەکانی بانەکانیان بەرزیان دەکەنەوە و دەیچەسپێنن.

جەژنی هەڵسانەوە:

یەکێکە لە بۆنە مەزنەکان لە لای مەسیحییەکان. دەکەوێتە مانگی شوبات، تێیدا (٥٠) ڕۆژ بە ڕۆژوودەبن و پاشان جەژنی قیامە دێ

هەینی خەمبار:

یادی لە خاچدانی حەزرەتی مەسیحە. دارەمەیتێک لە کڵێسا دا دەنین کە بە قوماشی ڕەش داپۆشراوە و خاچێک کە ئەویش هەر کاڵای ڕەشی تێوەپێچراە لە ناو دارەمەیتەکەی درێژ دەکرێ. هەموو شوێنەکە بە قوماش و ئاڵای ڕەش دادەپۆشن. خەڵک سەردانی دەکەن و نوێژی بۆ دەکەن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ڕۆژی شەمووی ڕۆناکی:

لەم جەژنە و چەژنی قیامە، مەسیحییەکان هێلکەی ڕەنگاوڕەنگ، کە پێی دەڵێن هێلکەی کەس و سۆر، وەک دیاری دەبەشنەوە..

پێنچشەممەی تپەیربوون:

لەو ئاایینەدا، سێ جۆرە ڕۆنی پیرۆزییان هەیە، ڕۆنی تەعمید، ڕۆنی میرۆن، ڕۆنی شیفای نەخۆشان. کە قەشە لە قوداسی تایبەتدا لە کاتی تەعمیدکردنی منداڵ لە نێوچەوانی دەدا و هەروەها بۆ ئەو نەخۆشانەی لەسەرەمەرگدان. جا ساڵان لەکاتی گۆڕینی ئەو ڕۆنانە قوداسی تایبەت بەڕێوەدەچێ.

جەژنی سۆلاقە (شەرەئاو):

چل ڕۆژ دوای جەژنی گەورە دێ لە مانگی چوار. دوای هەڵسانەوەی حەزرەتی مەسیح، چل ڕۆژ لە ناو خەڵک مایەوە دواتر بەرزکرایەوە بۆ ئاسمان.(هاوژین ٢٠١٣)

جەژنی جوولەکەکانی کۆیە:

مێژووی جوولەکە لە عێراق، کۆنە، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بابیلییەکان، کە جوولەکەکانیان لە ئورشەلیم، بە سێ قۆناغدا دەرکرد و چوونە ژێر دەسەڵاتی ئاشوورییەکان و دواتریش لە قەڵەمرەوی ساسانییەکاندا بڵاوبوونەوە. "کۆنترین مێژووی بوونی جوولەکە لە باکوری عێراق، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئیمپراتۆریەتیی ئاشوورییەکان، کە نزیکەی (٣٠٠) ساڵ درێژەی هەبووە، لە نێوان (٩١١ ـ ٦٣٦ پ. ز.)(ئەحمەد ٢٠٠٠ ل. ١١).

جوولەکە لە شارەکانی عێراق، لە دێر زەمانەوە هەر کەمینەیەکی ئایینی بوون. لە کوردستانیش لە هەموو شارەکاندا جوولەکەهەبوون، لە ناوچەی بادینان و وراتی کۆیەش لە گوندەکانیشدا ژیاون. لە هێندێ گوندی کوردستان، جوولەکە هەبوون، دەنا لە باقی شوێنەکانی دیکەی عێراق پتر هەر لە شارەکان ژیاون. لە دەڤەری دهۆک گوندی سەربەخۆیان هەبوو، وەک گوندی (سەندور) و گوندی (بيت النور) لە بەرواریی باڵا.(ئەحمەد ٢٠٠٠ ل. ٤٧).

مێژوونووس تاهیر ئەحمەد حەوێزی دەڵێ:" جوولەکان لە کۆیە، (٦٠ ـ ٧٠) خێزان دەبوون، بە زۆری لە کۆنە قەڵاتێ و گەڕەکی هەواوان بوون، کەنیشتەکەشیان لەوێ بوو. پێش (١٥٠) ساڵێک، چەندماڵێکیان گواستەوە گەڕەکی بەفریقەندی، تا دەورووپشتی مزگەوتی حەتک و مزگەوتی گەرموکێ و بەوێیان دەگوت گەڕەکی جوولەکەکان، کەنیشتەی تایبەت بە خۆشیان هەبوو."(تاهیر ١٩٦٢ ل. ٤٢) ئەوان گۆڕستانی خۆیان لەسەر گردێک بوو پێیان دەگوت گردی جووان ـ ئێستا گەڕەکی سەرباغە. لە گوندەکانی سێگۆشەی نێوان دێگەڵە و تەقتەق و کۆیەش ئاژەڵداری و فەلاحەتیان دەکرد. لەگەڵ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل لە فەلەستین، جوولەکەکانی کۆیەش، ماڵ و حاڵیان لە لایەن حکومەتەوە دەستی بەسەر داگیراو، کۆچیان پێکردن بۆ ئیسرائیل. هەرچەندە جوولەکەکانی کۆیە، کارو کاسبی خۆیان کردووە و زێرنگەری و جۆلای و کاری چنین و بازرگانیی خۆیان دەکرد و تێکەڵاوییان لەگەڵ خەڵکەکە هەبوو، بەڵام، جاریش هەبوو باش مامەڵەیان لەگەڵ نەکراوە و ڕەنجێندراون.

ئەوان لە کەنیشتی خۆیان، تقوسەکانی ئایینی خۆیان، وەکو مەسیحییەکان، بە ئازادی بەڕێوەبردووە. بۆ جەژنەکانیان، هەرچەندە، ژمارەیەکی بەرچاو جەژنە و بۆنە و یادیان هەیە - وەک لە بەشی یەکەمی ئەم بابەتە، ئاماژەیان بۆکراوە، بەڵام، ئەو جەژنەی کە لە زەین و بیرەوەریی خەڵکەکەدا پتر ماوەتەوە، جەژنی کەپرەشینەیە.

جەژنی کەپرەشینە دەکەوێتە کۆتایی مانگی ئەیلول، واتا سەرەتای وەرزی پاییز، لەم بۆنەیەدا، لە شوێنێکی نەختێ بەرز کەپرێک دروست دەکەن، دەووری کەپرەکە بە چیغ و حەسیر دەگرن، کتومت وەکو ئەو مێوانەخانەی عەرەبەکان لە گەڵای خورما درووستی دەکەن لە باشووری عێراق، جا هەر شتێکی جوانیان هەبێ، بەو کەپرەیەوە هەڵدەواسن. دەبووایە هەرچی میوەی ئەو وەرزەش هەیە، داینێن و هەڵیواسن. ئەم بۆنەیە دوو شەو و دوو ڕۆژی دەخایەند، دەیان کردە شایی و ئاهەنگ و جوانترین پۆشاکیان دەپۆشی. خەڵکی شاری، دەچوونە سەیریان تەماشایان دەکردن. لەو جەژنەشدا شەو ئاگر دەکەنەوە. ئەو کەپرە هەڵناگرن هەتا یەکەم بارانی پاییزی لێنەدا. وا پێدەچێ کە ئەو جەژنە، پتر جووەکانی کە لە کوردستان بوون، بەو ڕێوەڕەسمە یادیان کردووەتەوە." (ئەحمەد ۲۰۰۰ ل. ٤١)، لەو ڕۆژەوی جوولەکە کوردەکان کۆچیان کردووە بۆ فەلەستێن، ساڵانە لەوێ یادی ئەو جەژنە دەکەنەوە. لە گۆڕەپانێکی گەورە، تەدارەگ و ئامادەباشی دەکەن، ئەوەی لە کوردستان دەیان کرد، لەویش بەهەمان دەستوور و ڕێوەڕەسم ئەنجامی دەدەن. شایی و هەڵپەرکێ بە دەهۆڵ و زوڕنا دەکەن. لەو جەژنەدا. لەوێ سەرۆکوەزیرانی ئیسرئیل و چەند پەرلەمانکارنتارێک و کاربەدەستە گەورەکان، هاوشان لەگەڵ حاخام و پیاوانی ئایینی، تار دەخوێنەوەو بەشدارییان هەیە. (ئەحمەد ۲۰۰۰ ل. ٤٥) ئەمە جەژنی سەری ساڵی وانەوە و گەورەترینە جەژنەیانە.

بێگومان، جوولەکەنانی کۆیە، یادی جەژنەکانی دیکەشیان کردووەتەوە، بەڵام چونکە زۆربەی تقووسەکانیان لەناو کەنیشتیە بەڕیوەچوون، خەڵکی شارەکە زۆر زانیارییان لەسەریان نەبووەو پێیان ئاشنا نەبوون.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەرچاوەکان:

١. ایوب گبانچی (١٣٤٩ف) "جشن ها و ایین ها یران باستان" تهران، عطائی، ١٣٩٠، شابک:-313-964-978 709-0

٢. پشتیوان هەمزە، سوێد، پەیوەندی بە تەلەفۆن، پێشمەرگەی دێرین. ٢٠٢٢/٠١/١٦

٣. تاهیر ئەحمەد حەوێزی، (١٩٦٢)"مێژووی کۆیە" بەرگی دووەم، بەشی یەکەم، بەغدا.

٤. حەسەن کاکە (٢٠١٥)"هەورازەکانی کاروانی تەمەنم" چاپخانەی شەهاب، هەولێر.

٥. دیدەوان یەعقوب، ڕۆژنامەوان، کۆیە، پەیوەندی بە تەلەفۆن، ٢٠٢٢/٠١/١٧

٦. راجحةخضیرعباسالنعیمي(د.) (٢٠١١)، "الاعیادفیالحضارةبلادالرافیین"، لدار صفحات للدراسات و النشر، دمشق. ISBN: 978-9933-402-70-9

٧. شەورۆ. فازیل، (٢٠١٦)" پۆشاکی کۆییان" چاپخانەی تاران، تاران.

٨. شەورۆ، فازیل، (٢٠١٥)"ژنە پیشەوەرەکانی کۆیە" چاپخانەی شەهاب، هەولێر.

٩. طارق منصور (٢٠٢١). کلیة الآداب بجامعة عین شمس"العربیة.نت "

١٠. عەبدول مەسیح سەلمان سوور،(٢٠٢١) "تێکۆشانی شیوعییەکانی کۆیە" چاپخانەی ئازادی، هەولێر.

١١. فاروق عەلی مەولوود، (٢٠١٩)"ئاگردانێک بە قەد نیشتیمان" یادداشتەڕۆمان، دارشتنەوەی فازیل شەورۆ، د. هاوژین سڵیوە، چ ٢، چاپخانەی تاران، تاران.

١٢. کەریم شیخانی، پەیوەندی تەلەفۆنی، ٠١/١٤/ ٢٠٢٢

١٣. کەیوان ئازاد ئەنوەر، (د.)"کورد و مێژووی جەژنی نەورۆز"، چاپخانەی دلێر، سلێمانی، بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا، زنجیرە. ١٢

١٤. مۆردیخای زاکین (د.) و. سیروان حسێن بیەیی، (٢٠١٥)"جوولەکەکانی کوردستان"، چاپخانە (؟)، هەولێر.

١٥. مەولوود ئیبراهیم حەسەن (د.)،"خوێندنەوەیەکی هاوچەرخانە بۆ نەورۆز"٢٠٢٠/٣/٢١

١٦. هاژین صلیوە (د.)، (٢٠١٣)" مێژووی هەرمۆتە"، چاپخانەی زانا، سلێمانی.

١٧. ئەحمەد باوەڕ، (٢٠٠٠) "جوولەکەکانی کوردستان" چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولیر.

١٨. یەعقوب یوسف کوریە، و. شەرمین عەبدوڵلا ڕواندزی، (٢٠١٣) "جولەکەکامی عێراق" چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر.

١٩. فاتیح عەبدوڵلا شوانی
default.aspx?q=20211226185240399651&lng=1[date accssed 22/01/2022]

٢٠. مێژوو-و-شوێنەواری-ئاینی-مەسیحی-لە-کوردستان، جەمیل عیسا
[Date Accessed 20/1/2022]

٢١. ابراهیم خلیل العلاف
[Date Accedded]ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=274826
اللجان/لجنة-الثقافة-و-الاعلام/عيد-الربيع-واهميته-في-تاريخ-العراق-الق

22. iraqi-forum2014.com//[Dateaccessed 12/1/2022]

٢٣. شول دینق یونق (٢٩/ ٧/ ٢٠١٣)
www.marefa.org/قرابين_النيل [Dated Accessed 9/1/2022]

24. www.kojaro.com/2021/2/4/191411/ancient-iranian-celebrations[Date Accessedوهاب 05/01/2022]

٢٥. الاعیاد الیهودیه
youtube.com/watch?v=X9pNeQvzdy,30/4/202I [Dated Acceded 11/01/2022]

٢٥. ڕێزدار ئەحمەد (٢٠٢١/٣/٢٩)، ماڵپەڕی زانیاری،

][date Accessed 12/01/2022 /ئاینی-زەردەشتییەکان zaniary.com/blog/6061c53a46e25
٢٦. محەمەد رزگار(٢١/٣/٢٩)، ماڵپەڕی زانیاری
[Date Accessed 12/1/2022]=ئێزیدی zaniary.com/search?q
٢٧. شول دينق يونق (٢٩/ ٧/ ٢٠١٣)[DatedAccessed9/1/2022] قرابين_النيل/www.marefa.org
٢٨. مسيرة عبدالله، (٢٠٢١/١١/٢٥)"من جدران المعابد"
[Date accessed 05 / 01 / 2022]https://www.skynewsarabia.com/varieties/1481984

29. Binno Landsberger, (2013), Journal of Cuniform Studies, JCS VIII, Chicago Press PDF
30. Dengekan.info/archives/14434[Date Accssed 13/1/2022].
31. D.J. Wiseman. ERAQ, XIV, part 1, spring 1952, Co. 13 +4(British Institute for the study of Iraq).
32. "Holy Holidays , St. Martin Press, N.Y. ISBN: 978-0-230-10487-7) Greg Tobin,(2011).
33. Mother's Day originated in ancientEgypt. 2021 (https://www.aucegypt.edu/index.php/ar/node/2623)[Dated Accessed: 7 / 01 / 2022].
34. www.kojaro.com/2021/2/4/191411/ancient-iranian-celebrations[Date Accessed 05/01/2022].
35. https://www.alarabiya.net/arab-and-world/egypt/2021/05/12 [Date Accessed 6/01/2022].
36. "Heortology." *Merriam-Webster.com Dictionary*,Merriam-Webster, https://www.merriam-webster.com/dictionary/heortology.[Date Accessed 7/ 01 / 2022].

العادات والتقاليد لأعياد منطقة كوية ١٩٠٠-٢٠٠٠

الملخص:

هذا بحث في الجوانب التاريخية و الاجتماعية و الثقافية لأرشفة الاعياد و مراسمها في كويسنجق و نواحيها خلال قرن كامل و يتكون من فصلين.

الفصل الاول و يتضمن العناوين التالية:العيد لغة و اصطلاحا، تاريخ الاعياد، لماذا الاعياد ؟ انواع الاعياد: الاعياد الدينية و الوطنية و الموسمية و الشخصية و المحور الاخير يخص الاعياد الكوردية عموما و يشمل اعياد الزرادشتيين و اليزيديين و اليارسانيين.

اما الفصل الثاني فقد خصص للاعياد في كويسنجق و نواحيها و يتضمن العناوين التالية: تاريخ و ثقافة منطقة كويسنجق، رحلة في طقوس شهر رمضان، عيدي الفطر و الاضحى، الايام اللتي تسبق العيد و ايام الاعياد و الايام اللتي تلي، العيد عيد نوروز، عيد العمال، عيد ١٤تموز١٩٥٨، عيد ١١ اذار ١٩٧٠، عيد الحب، الاعياد الرسمية، اعياد مسيحيي كويسنجق، اعياد يهود كويسنجق و في الفقرة الاخيرةو خلاصة كنتيجة لهذا البحث. كذلك تسلسلا للمصادر باللغات الكوردية و العربية و الانجليزية و الفارسية.

الكلمات الدالة: *العيد، كويه، أعياد مدنيه، أعياد قرويه، التعريف.*

Feasts and their ceremonies in Koysanjak (1900-2000)

Abstract:

This is a research on the historical, social and cultural aspects of archiving and ceremonial holidays in Koysanjak and its environs during an entire century, and consists of two chapters.

The first chapter includes the following titles: Eid, linguistically and idiomatically, the history of the holidays, why the holidays? Types of holidays: religious, national, seasonal and personal holidays, and the last axis covers the Kurdish holidays in general and includes the holidays of Zoroastrians, Yazidis, and Yarsani.

As for the second chapter, it is devoted to the feasts in Koysanjak and its environs and includes the following titles: History and culture of the Koysanjak region, a journey in the rituals of the month of Ramadan, Eid al-Fitr and Eid al-Adha, the days leading up to Eid and the days of Eid and days following, Eid Nowruz, Labor Day, July 14, 1958 Day, March 11, 1970 Day, Valentine’s Day, Official holidays, Koysanjak Christians’ holidays, Koysanjak Jews’ holidays, and the last paragraph is devoted to the the summary of the research. As well as a list of references: in Kurdish, Arabic, English and Persian languages.

Keywords: *The Feast, Koya, waban Feast*